Internacionalne brigade u Španjolskom građanskom ratu

Farkaš, Dinko

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:596897

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-12**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Dvopredmetni diplomski studij mađarskog jezika i književnosti i povijesti

Dinko Farkaš

Internacionalne brigade u Španjolskom građanskom ratu

Diplomski rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2022.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Dvopredmetni diplomski studij mađarskog jezika i književnosti i povijesti

Dinko Farkaš

Internacionalne brigade u Španjolskom građanskom ratu

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2022.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 22. rujna, 2022.

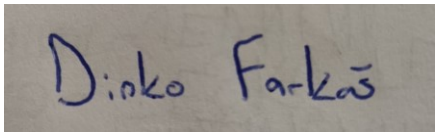

Dinko Farkaš (JMBAG: 0122224159)

Sažetak

Pobunom vojske predvođene generalom Francom 17. srpnja 1936. započinje Španjolski građanski rat. Također se smatra i uvertirom u Drugi svjetski rat, a sukob je u velikoj mjeri internacionaliziran jer su u njemu sudjelovale nacistička Njemačka, fašistička Italija te Sovjetski Savez. Početkom rata dolazi i do pojave Internacionalnih brigada. Riječ je o dobrovoljcima regrutiranim od strane Kominterne čiji je zadatak bio obrana Druge španjolske Republike. U Internacionalne brigade su dolazili radnici, seljaci, intelektualci, u velikoj mjeri članovi komunističkih partija svojih zemalja. Brigade se formiraju u listopadu 1936., a nakon toga odlaze na bojišta diljem Španjolske. Sudjelovali su u najvažnijim bitkama poput obrane Madrida, Jarame i Guadalajare kao udarne čete. Kako je tekao rat, tako je u brigadama bilo sve više Španjolaca te su Internacionalne brigade počele gubiti smisao. Na sjednici Lige naroda 21. rujna 1938. Juan Negrín, predsjednik republikanske vlade, ponudio je demobilizaciju svih dobrovoljaca s ciljem da se povuku talijanske i njemačke jedinice na nacionalističkoj strani. Uslijedila je oproštajna parada u Barceloni 28. listopada, a nakon toga dobrovoljci završavaju u francuskim i španjolskim logorima, dok su u svojim zemljama bili nepoželjni. Za vrijeme Drugog svjetskog rata velik broj dobrovoljaca je dao doprinos u pobjedi nad silama Osovine.

Ključne riječi: Internacionalne brigade, Španjolski građanski rat, Kominterna, Albacete, André Marty

Sadržaj

1. Uvod 1
2. Kratak pregled Druge republike 3
2.1. Uspostava Druge republike 3
2.2 Izbori 4
2.3. Vojni udar i početak građanskog rata 5
3. Rani dobrovoljci u Španjolskom građanskom ratu 7
4. Kominterna i stvaranje Internacionalnih brigada 10
4.1. Regrutacija dobrovoljaca 12
4.2. Transport i prijem dobrovoljaca 15
5. Baza u Albaceteu 18
5.1. Službe baze 18
5.2. Komesari 20
5.3.. Obuka 22
6. Formacije Internacionalnih brigada 27
6.1. Jugoslaveni u Internacionalnim brigadama 30
7. Problemi unutar Internacionalnih brigada 34
7.1. Moral i dezertiranje boraca 34
7.2. Uloga tajnih službi u Internacionalnim brigadama 35
8. Najpoznatije bitke Internacionalnih brigada 38
8.1. Prva bitka za Madrid 38
8.2 Jarama 40
8.3. Guadalajara 41
8.4. Brunete 44
8. 5. Ebro 45
9. Raspuštanje Internacionalnih brigada 47
10. Dobrovoljci nakon rata 51
11. Zaključak 54
12. Popis literature 54

1. Uvod

Krizu u Španjolskoj 1936. dodatno produbljuje vojni udar generala čime započinje građanski rat. S jedne strane su prisutni vojska, crkva, veleposjednici i monarhisti, dok je na drugoj bila heterogena skupina koja je uključivala radnike, seljake, republikance, demokrate, komuniste, socijaliste i anarhiste. Sukob se internacionalizira uključivanjem Njemačke, Italije i Sovjetskog Saveza. U sukob se tada uključuju te odlaze u Španjolsku tisuće boraca iz svih dijelova svijeta kako bi pomogli u obrani Republike i španjolskom narodu u borbi protiv nacionalista koje pomažu Njemačka i Italija direktnim sudjelovanjem u ratu. Pojava Internacionalnih brigada u Španjolskom građanskom ratu bila je svojevrstan fenomen, ponajviše jer se radilo o dobrovoljcima različitih nacionalnosti, jezika, profesija i kulturoloških običaja koji dolazeći iz cijelog svijeta imaju jedan zajednički motiv, a to je borba protiv fašizma.

Glavni cilj ovog rada je odgovoriti na dva pitanja, je li od Internacionalnih brigada stvoren mit ili su bili važan čimbenik u ratu te je li nastanak Internacionalnih brigada kao i dolazak dobrovoljaca bio spontan proces ili su Internacionalne brigade formirane kao sredstvo Kominterne za njeno prikriveno sudjelovanje u građanskom ratu. Rad se sastoji od tri dijela. U prvom dijelu će se prikazati stanje u Španjolskoj neposredno prije rata te opisati uloga prvih dobrovoljaca u vrijeme dok još nisu bile formirane brigade. Potom će se istražiti proces nastanka brigada uključujući regrutiranje te transport boraca. U središnjem dijelu rada će se kroz poglavlja analizirati način rada baze u Albaceteu kao i rad službi. Pružit će se uvid u rad političkih komesara, ali i istražiti probleme unutar brigada. U nastavku će se prikazati formacije koje su djelovale unutar brigada te istražiti koliko je boraca s prostora tadašnje Kraljevine Jugoslavije sudjelovalo i u kojim su bili jedinicama. U posljednjem dijelu će se opisivati bitke u kojemu su sudjelovale brigade te objasniti zbog čega je došlo do povlačenja brigada.

O Internacionalnim brigadama i njihovoj ulozi u Španjolskom građanskom ratu dostupno je mnogo literature na brojnim svjetskim jezicima. Za vrijeme Jugoslavije je napisano mnogo knjiga u kojima su se tematizirale brigade te prenijela iskustva boraca. U velikoj mjeri i danas prevladava literature iz doba Jugoslavije te u suvremenoj Hrvatskoj nije napravljeno puno radova vezano za tu temu. U određenim knjigama se na subjektivan način

prikazuju brigade, posebice u literaturi koja je pisana u vrijeme socijalizma gdje se nije spominjala ona mračnija strana Internacionalnih brigada. Stoga, ovaj rad će pokušati na što objektivniji način istražiti ulogu Internacionalnih brigada u Španjolskoj.

2. Kratak pregled Druge republike

2.1 Uspostava Druge republike

Španjolska je početkom 20. stoljeća bila pretežito agrarna zemlja u kojoj je nekoliko stotina veleposjednika kontrolirala većinu poljoprivrednih površina.[1] Banke su također imale dominantan položaj, dok je Katolička crkva uživala u nizu privilegija što je s vremenom izazivalo veliko nezadovoljstvo u narodu.[2] Do 1930. generalu Primu de Riveri koji je obnašao funkciju premijera, sve više pada popularnost te izgubivši potporu i među vojskom bježi u Pariz gdje ubrzo umire.[3] U kolovozu 1930. dvije najjače struje republikanaca pod vodstvom Niceta Alcalá Zamore (desnica) i M. Azañe y Díaza (ljevica) stvorile su sa socijalistima Revolucionarni komitet i zatražile ukidanje monarhije. Potkraj 1930. započele su pobune među vojskom, u nekim pokrajinama su seljaci počeli prisvajati zemlju, dok su u gradovima republikanski prosvjedi bili sve žešći.[4] U lipnju 1931. na izborima nadmoćno pobjeđuje republikanska vlada, a kralj Alfonso XIII abdicira i odlazi u egzil.[5] Nova republikanska vlada morala je odmah pokrenuti reforme sustava, a najveći problem je bila agrarna reforma.[6] Ali španjolska vlada, opterećena velikim deficitom iz prethodnih godina, nije imala dovoljno sredstava da nastavi svoj program reformi. Desnica, koja je bila u strahu od boljševizma i raspada države, ujedinjuje se s Katoličkom crkvom kako bi spriječila daljnje promijene. Osniva se Nacionalna konfederacija katoličkih stranaka (CEDA)[7] te Falanga Española, čiji je utemeljitelj sin generala Prima de Rivere, José Antonio. Falanga je bila španjolska fašistička stranka za koju je bilo karakteristično nasilje njezinih milicija u plavim košuljama, masovna okupljanja te ratni poklič „¡Arriba España!“ (Ustani, Španjolska!)“.[8] Poslije pobjede desnice na parlamentarnim izborima u studenome 1933., dolazi do zaokreta u politici.[9] Nova vlada

---

[1] Radivoj Nikolić, „Španski građanski rat“ u *Španija: 1936-1939 : zbornik sećanja jugoslavenskih dobrovoljaca u Španskom ratu*, ur. Čedo Kapor, (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1971), 36.
[2] Vera Popović, *Istorija revolucija XX. veka* (Beograd: Komunist, 1970) 88.
[3] David Boyd Haycock, *I am Spain: The Spanish Civil War and the men and women who went to fight Fascism* (Old Street Publishing Ltd, 2012), elektronska verzija knjige koja nije numerirana [9.].
[4] „Španjolska“ *Hrvatska enciklopedija“,* pristup ostvaren 2. VIII .2021., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59817.
[5] Ken Bradley i Mike Chappel, *International brigades in Spain 1936-39* (Osprey, 1994), 3.
[6] Popović, *Istorija revolucija XX*. veka, 87.
[7] Confederación Española de Derechas Autónomas.
[8] Boyd Haycock, *I am Spain: The Spanish Civil War and the men and women who went to fight Fascism*, [10-11.].
[9] Nikolić, „Španski građanski rat“, 37.

poništava sve odluke one prethodne uključujući napuštanje agrarne reforme, suspenziju katalonske autonomije, a jedan od prvih poteza bilo je proglašenje amnestije za trupe umiješane u *pronunciamiento*[10] generala Joséa Sanjurja iz 1932. godine.[11] Časnici koji su osuđeni i razriješeni dužnosti su rehabilitirani.[12] Dolazi do frustracija na ljevici, koje kulminiraju u listopadu 1934. u pokušaju pokretanja općeg štrajka, ali on uspijeva samo u Asturiji, sjevernoj rudarskoj regiji teško pogođenoj recesijom u kojoj dolazi do oružane pobune. Uslijedila je oštra represija u kojoj mladi general Francisco Franco, kao *de facto* šef ministarstva rata, raspoređuje marokanske trupe i Legiju stranaca.[13] Posljedica ustanka bila je 2 000 mrtvih i ranjenih te 30 000 političkih zatvorenika.[14] Svrgnuta su socijalistička gradska vijeća, dok su službenici lijevih ili liberalnih stavova bili predmet diskriminacije.[15] Uslijedilo je crno dvogodište poznato još kao i *biennio nero* koje je bilo obilježeno terorom, štrajkovima i demonstracijama.[16]

2.2 Izbori

Dana 15. siječnja 1936. stranke lijevog centra i ljevice potpisale su pakt kojim bi zajedno izašli na izbore. Sastavljen je nacrt programa Popularne fronte, koji se uglavnom fokusirao na agrarnu reformu, ponovno uspostavljanje katalonskog statuta autonomije i amnestiju za zatvorenike uhićene nakon pobune u Asturiji. Nije se spominjala nacionalizacija banaka ili podjela zemlje, ali je desnica tvrdila da u paktu postoje tajne klauzule. Dana 16. veljače biračka su mjesta otvorena u napetoj, ali mirnoj atmosferi. Dvije koalicije, i desna i lijeva, bile su uvjerene svaka u svoju pobjedu. Propagandisti generala Franca kasnije su tvrdili da je bilo ozbiljnih nepravilnosti i implicirali su da su rezultati na nevažeći, ali to je bila laž. Čak su i monarhističke novine *ABC* pisale 17. veljače da su izbori protekli "bez štrajkova, bez prijetnji i bez ikakvih skandala". Svatko je glasao kako je htio, u apsolutnoj slobodi.[17] U ponedjeljak 17. veljače znalo se da je Popularni front dobio 4 838 000 glasova, desnica 3 996

---

[10] Vojni udar.
[11] Pod vodstvom generala Sanjurja 10. kolovoza 1932, propao je pokušaj državnog udara koji je imao za cilj srušiti vladu Manuela Azañe. Iako je puč završio neuspjehom, *sanjurjada* je nadahnula dijelove vojske za daljnje urote protiv Republike.
[12] Pierre Braue i Emile Temime, *The revolution and the civil war in Spain* (Chicago, Haymarket Books, 2008) 44.
[13] Helen Graham, *The Spanish Civil War, A Very Short Introduction* (Oxford university press 2005), 16.
[14] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 3.
[15] Graham, *The Spanish Civil War, A Very Short Introduction*, 16.
[16] Hugh Thomas, *Španjolski građanski rat – Prvi svezak* (Rijeka, Otokar Keršovoni, 1980), 7.
[17] Antony Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War* (Penguin Group, 2007), 35-37.

000, a centar 449 000 glasova od kojih su baskijski nacionalisti osvojili 139 000. Tako je na osnovu izbornog zakona Popularni front dobio 257, desnica 127, a centar 57 poslanika. Po mjestima u parlamentu socijalisti su dobili 85, republikanska ljevica 76, republikanska unija 34, komunisti 20, Socijalistička unija Katalonije 2, Katalonska Akcija 5, Stranka Galicije 3, federalisti 2, razne katalonske grupe 2, sindikalisti 2, Proleterska partija Katalonije 1, Radnička partija marksističkog ujedinjenja (POUM)[18] 1, valencijska ljevica 1, nezavisna ljevica 1, CEDA 94, monarhisti 12, tradicionalisti 11, nezavisni katolici 2, nezavisna desnica 8, vladine stranke 26, Katalonska liga 11, radikali 8, progresisti 6, baskijski nacionalisti 2, republikanski konzervativci 3 i nezavisni centar 1 mjesto. Pobjedom Popularnog fronta dolazi do ogromnog oduševljenja u kojemu mase nisu niti čekale dekrete o amnestiji već su same otvarale zatvore i puštale na slobodu revolucionare pobune iz 1934. godine.[19] Posjedi bogatih zemljoposjednika bili su poharani i zemlje zaplijenjene, crkve spaljene, a radnici su stupili u štrajk. Dana 23. veljače ponovno je uspostavljen Generalitat Katalonije[20] i socijalistička vijeća koja su bila suspendirana diljem Španjolske nakon pobune u listopadu 1934. U isto vrijeme, Azaña je krenuo s reorganizacijom vojnog zapovjedništva, imenujući generale lojalne Republici na ključna mjesta i šaljući one osumnjičene za urotu na sastanke daleko od Madrida.[21] U razdoblju od veljače do lipnja 1936. zabilježeno je 113 generalnih te 228 djelomičnih štrajkova, a u sukobima s policijom ili u brojnim atentatima poginulo je 269 ljudi dok je 1 287 bilo ranjeno. Također su i fašistički elementi izazivali nerede u Madridu i drugim gradovima, a povodom toga su *Generalna unija radnika* (UGT)[22] i *Nacionalna konfederacija rada* (CNT)[23] objavile generalni štrajk u Madridu[24] Sve je ukazivalo da se priprema vojna pobuna. U španjolskom Maroku 29. lipnja španjolska vojska održava vojne manevre koji su bili generalna proba državnoga udara.[25]

2.3. Vojni udar i početak građanskog rata

Vojni udar protiv Republike započeo je 17. srpnja 1936. u španjolskoj sjevernoj Africi (Maroko) gdje je vojska zauzela gradove, luke i zračne baze. U idućim danima su se pobunili

[18] Partido Obrero de Unificación Marxista.
[19] Nikolić, „Španski građanski rat“, 78.
[20] Parlament Katalonije.
[21] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 39.
[22] Generalna unija radnika. Unión General de Trabajadores.
[23] Confederación Nacional del Trabajo.
[24] Nikolić, „Španski građanski rat“, 78.
[25] Popović, *Istorija revolucija XX. veka*, 102.

i drugi garnizoni diljem Španjolske, a u rukama pobunjenih generala su bile i važne luke poput Cádiza, La Coruñe i Viga.[26] Pobuna je razbila zapovjednu strukturu vojske, ostavivši vladu u Madridu bez trupa i nesigurnu u koje časnike može vjerovati. Također, kolaps policije je dodatno zakomplicirao stvari, stvarajući vakuum vlasti u većini područja koja su bila pod kontrolom republikanaca, za razliku od područja koja je držala vojska od samog početka.[27] Cilj vojske je bilo brzo zauzimanje vlasti, ali republikanska vlada je pružala otpor, ponajviše jer je i dalje kontrolirala najveće gradove Madrid, Barcelonu i Valenciju.[28] Nakon Sanjurjove pogibije u zrakoplovnoj nesreći, zapovjedništvo nad pobunjenicima će preuzeti Francisco Franco, koji će dobiti pomoć Italije i Njemačke.[29] Republikanci su, s druge strane, raspolagali su ponajviše s naoružanim radnicima u postrojbama Narodne milicije, a pretpostavlja se da ih je u početku bilo preko 100 000 pod oružjem.[30] Kasnije će sve milicijske formacije prerasti u regularnu Narodnu armiju (Ejército Popular Regular), a ubrzo će im se pridružiti i Internacionalne brigade.[31]

---

[26] Marinko Ogorec, *Ratovi 20. stoljeća,* (Rijeka: Otokar Keršovani, 2011), 50.
[27] Graham, *The Spanish Civil War, A Very Short Introduction*, 21.
[28] P.M.H Bell, *The Origins of the Second World War in Europe* (New York: Routledge, 2013), 244.
[29] Blanka Matković, „Svjedočanstva o Dalmatincima u Španjolskom građanskom ratu.“ *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 54 (2012): 274.
[30] Ogorec, *Ratovi 20. stoljeća,* 50.
[31] Stanislava Koprivnica-Oršić, „Jugoslavenski dobrovoljci u jedinicama španjolske republikanske vojske 1936-1939.“ *Časopis za suvremenu povijest* 19 (1987), 1-2.

3. Rani dobrovoljci u Španjolskom građanskom ratu

Nakon novih izbora 1936. nova španjolska vlada objavila je da će njezini sportaši bojkotirati Olimpijske igre koje su se trebale održati u Berlinu. Umjesto toga, Barcelona će biti domaćin „Spartakijade“, Međunarodne radničke olimpijade, koja se prvi put održala u Pragu 1921. godine.[32] Igre su trebale započeti 25. srpnja iste godine. Ipak, pobuna vojske i početak rata je spriječio Olimpijadu, a Barcelona je postala glavna točka za sve koji su dolazili iz inozemstva u Španjolsku i htjeli se boriti.[33] U početku nisu postojale jedinice Internacionalnih brigada stoga su se dobrovoljci uključivali u jedinice Narodnih milicija ili su organizirali grupe u okviru tih milicija.[34] Nijemci koji su se pridružili milicijama došli su, kao i Talijani, kao politički imigranti koji su živjeli u Švicarskoj, Francuskoj ili drugdje. Oni su prvenstveno bili ortodoksni komunisti koji su staljinističku liniju smatrali previše restriktivnom i antirevolucionarnom, a otišli su u miliciju *Ujedinjene socijalističke partije Katalonije* (PSUC)[35] gdje su formirali četu „Thälmann”[36] veličine 100 ljudi.[37]. Organizator čete je bio Hans Beimer, a četa je prošla obuku u kasarni Pedralbes prije nego što je 29. kolovoza otišla na aragonsko bojište kod grada Huesce u sastav „Columne de 19 julio“.[38] Tako su nastale prve skupine stranih dobrovoljaca, a njima su se pridružili talijanski, njemački i francuski antifašistički borci iz Francuske.[39] Prije čete „Thälmann“ na aragonsko bojište je stigla i grupa talijanskih dobrovoljaca koja se uključila u XX. četu.[40] Od dobrovoljaca su formirane još i čete „Gastone-Sozzi“ u koju su bili uključeni Talijani, Nijemci i Švicarci te „Pariška komuna“, koja je bila sastavljena pretežito od Francuza. Navedene čete, iako su bile veće po veličini, niti jedna od njih nije brojala više od dvjesto ljudi. Ukupan broj stranaca prije formiranja Internacionalnih brigada vjerojatno nije bio veći od tisuću ljudi. Sve do

---

[32] Boyd Haycock, *I am Spain: The Spanish Civil War and the men and women who went to fight Fascism,* [13.].
[33] R. Dan Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War* (Kentucky: The University of Kentucky, 1982), 23-24.
[34] Vlajko Begović, „Internacionalne brigade“ u *Španija : 1936-1939 : zbornik sećanja jugoslavenskih dobrovoljaca u Španskom ratu*, ur. Čedo Kapor, (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1971), 144.
[35] Partit Socialista Unificat de Catalunya.
[36] Ernst Johannes Fritz Thälmann - hamburški radnik, stupio u radnički pokret prije Prvog svjetskog rata. Član KPN (*Komunističke partije Njemačke*) od njenog osnivanja, vođa partijske organizacije u Hamburgu. Kasniji vođa KP Njemačke, zatvoren od strane nacista 1933. i ubijen u logoru Buchenwald 1944. (Vlajko Begović, „Internacionalne brigade“ u *Španija : 1936-1939 : zbornik sećanja jugoslavenskih dobrovoljaca u Španskom ratu*, ur. Čedo Kapor, (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1971), 140.
[37] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 27.
[38] Begović, „Internacionalne brigade“, 145.
[39] Braue i Temime, *The revolution and the civil war in Spain*, 374.
[40] Begović, „Internacionalne brigade“, 145.

formiranja Internacionalnih brigada, strani borci nisu imali značajniji utjecaj na rat.[41] Krajem kolovoza su iz Francuske na sjeverno bojište kod Irúna došle manje grupe dobrovoljaca, ponajviše Francuzi, Nijemci, Talijani i Poljaci te su od njih organizirane grupe "Edgar André"[42] i "Waleri Wróblowski"[43]. Padom Irúna 4. rujna prelaze u Francusku, veći dio njih preko Pirineja ponovno odlazi u Barcelonu, dok se ostatak povlači u Asturiju, gdje ostaju do njenog pada, krajem kolovoza 1937. Poljaci 6. rujna organiziraju grupu od 36 boraca te ju nazivaju „Jarosław Dąbrowski"[44]. Ona se priključuje četi „Pariška komuna".[45] Od oko tisuću stranaca koji su bili u španjolskim milicijama prije organiziranja Internacionalnih brigada, vjerojatno je bilo više onih koji su bili povezani s anarhističkim milicijama i POUM-om nego s komunističkim te su ostali u tim odredima i nakon što su Internacionalne brigade formirane. Bilo je mnogo Talijana, uključujući profesora filozofije Camilla Bernerija i Carla Rosellija[46] koji je organizirao kolonu „Giustitia e Libertà" sastavljenu od liberala i anarhista. Skupina pridošlih Amerikanaca osnovala je centuriju „Sacco" i „Vanzetti", dok su Nijemci osnovali centuriju „Erich Mühsam", nazvanu po anarhističkom pjesniku kojeg je dvije godine prije toga ubio Gestapo. I POUM je koristio te vojarne za svoju miliciju, koja je isto tako uključivala strane dobrovoljce, uglavnom otpadnike komunističkih partija.[47] Nakon što je u lipnju 1937. vlada Popularne fronte izdala dekret koji se bavio ovim pitanjem, naređeno je da se svi stranci uključe u Internacionalne brigade, osim ako u nekoj drugoj postrojbi postoji velika jezgra stranaca koja čini postrojbu. Samo one strane postrojbe koje su već bile pod

---

[41] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 29.

[42] Edgar André– porijeklom iz Belgije, vođa antifašističke organizacije „Roter Frontkämpferbund" u Hamburgu i suradnik Thälmanna. Zatvorili su ga nacisti 1936., a osuđen je na smrt odsijecanjem glave. (Begović, „Internacionalne brigade" u *Španija : 1936-1939*, 140.)

[43] Waleri Wróblowski – poljski revolucionar koji je u vrijeme ustanka 1863-1864. bio jedan od zapovjednika ustaničkih odreda. Kasnije emigrira, a u vrijeme Pariške komune zapovijedao je jednom od triju armija Komune. Nakon toga emigrira u Englesku gdje je bio član Generalnog savjeta Prve Internacionale. (Begović, „*Internacionalne brigade*" u *Španija : 1936-1939*, 146.)

[44] Jarosław Dąbrowski - poljski časnik, pripadao je grupi revolucionarno orijentiranih časnika, jedan od vođa nacionalno-oslobodilačkog pokreta i organizator ustanka protiv carske Rusije 1863.-1864. Osuđen na 15 godina robije, bježi iz zatvora i emigrira u Francusku, gdje se uključuje u revolucionarni pokret. Za vrijeme Pariške komune bio je zapovjednik oružanih snaga Komune, gdje je i poginuo u njenoj obrani.

[45] Begović, „Internacionalne brigade", 146-147.

[46] Carlo Rosselli - jedan od rukovodilaca talijanskog anarhističkog pokreta „Gustizia e Liberta". Po povratku u Francusku, ubili su ga fašisti. (Begović, „Internacionalne brigade" u *Španija : 1936-1939*, 145.)

[47] Max Nettlau, *Povijest anarhizma* (Zagreb: DAF, 2000), 168.

komunističkom kontrolom, kao što su PSUC i Peta pukovnija[48] uključene su u Internacionalne brigade, kada se iste formiraju krajem listopada i početkom studenog 1936.[49]

[48] Peta pukovnija – vojna jedinica stvorena u suradnji sa KP Španjolske. Ubrzo od osnivanja je raspolagala sa 25 bataljuna, podvrgnuta je strogoj disciplini, sadržavala je štab, službe, propagandnu grupu i dnevne novine. U nekoliko mjeseci okupljeno je 70 000 boraca. Politički komesar je bio Vittorio Vidali (poznat kao „zapovjednik Carlos). (Popović, Istorija revolucija XX. veka, 119.)

[49] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 29.

4. Kominterna i stvaranja Internacionalnih brigada

Internacionalne brigade nastale su kao instrument sovjetsko-kominternske strategije svjetskog opsega, odnosno služile su kao instrument Kominterne[50] za širenje utjecaja u svijetu. Strategija je pokrenuta još 1934. te je bila izravna posljedica pogleda Kremlja na svjetsku politiku u godinama koje su neposredno prethodile. Prijetnja koju su Sovjetskom Savezu predstavljale nacistička Njemačka i militaristički Japan prisilila je vodstvo u Moskvi da radikalno promijeni tradicionalnu vanjsku politiku i partijsku liniju Kominterne.[51] Sredinom rujna 1936. održao se sastanak u stožeru *Narodnog komesarijata unutarnjih poslova* (NKVD)[52] u Ljubjanki u Moskvi, gdje se vodila rasprava o ideji da se međunarodni borci priključe Španjolskoj republikanskoj vojsci.[53] Međutim i prije toga je bilo pokušaja da se dovedu strani dobrovoljci. Prvog rujna u Madrid je došao Randolfo Pacciardi, liberalni republikanac, kako bi s republikanskom vladom razgovarao o projektu formiranja talijanske legije, koja bi bila neovisna o političkim strankama, a borila bi se pod kontrolom republikanskog glavnog stožera. Nakon što ga je Luigi Longo (Gallo), talijanski komunist koji se u to vrijeme nalazio u Madridu, upoznao s Indaleciom Prietom, ministrom obrane, Prieto je odveo Pacciardija do generala Manuela Estrade, načelnika republikanskog glavnog stožera. Estrada je bio naklonjen planu, ali je premijer Largo Caballero, odbio ideju o stranim dobrovoljcima i tako odgodio formiranje internacionalnih brigada.[54] Longo je opisao Caballera, kao šutljivog i zatvorenog političara, koji je surađivao s vojnim ličnostima iz vremena diktature Prima de Rivere. Nakon pobjede Popularnog fronta nije sudjelovao u vladi te je prepustio republikancima „da sami sebe unište“. Kada je postao premijerom smatrao je da je njegovo prisustvo kao političara lijevo socijalne orijentacije dovoljno samo po sebi kako bi se savladali svi problemi. Okružio se vojnim savjetnicima iz sumnjive republikanske administracije. Otvoreno je govorio protiv utvrđivanja Madrida za vrijeme napredovanja nacionalista jer je smatrao da se Španjolci vole boriti „pecho descubierto“[55], uz to je odbio

---

[50] Kominterna – Komunistička internacionala (treća internacionala). Organizacija koja je ujedinjavala komunističke i druge revolucionarne stranke, s programom čiji je zadatak rušenje kapitalizma, uspostava diktature proleterijata i međunarodne sovjetske politike. Imala je ukupno sedam kongresa i svi su održani u Moskvi. Raspuštena je 15. kolovoza 1943. „Internacionala“, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 6. IX. 2022., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=27642.

[51] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 6.

[52] Naródnyy komissariát vnútrennikh del.

[53] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 6.

[54] Robert G. Colodny, *The struggle for Madrid: The Central Epic of the Spanish Conflict 1936-1937* (London i New York: Routledge, 2017), poglavlje II: *The storming of Madrid*, treći dio: *The formation of the International Brigades.*

[55] Borba prsa o prsa.

izdati zapovijed za opću mobilizaciju.[56] Položaj Popularnog fronta, Narodnih milicija, kao i komunista počeo se ubrzano urušavati. Nacionalisti se sve više približavaju Madridu s juga. Sovjetsko osoblje u Madridu, kao i strani promatrači, zaključili su da ukoliko ne dođe ozbiljnija pomoć izvana da će nacionalisti zauzeti glavni grad. Veleposlanik Sovjetskog Saveza Marcel Rosenberg i general Yan Berzin bili su uvjereni da će bez brze sovjetske intervencije kraj doći vrlo brzo.[57] Tek 18. rujna, nakon odluke Staljina, tajništvo je izdiktiralo rezoluciju o „kampanji potpore borbi španjolskog naroda" u kojoj je točka broj 7 glasila: „pristupiti novačenju dobrovoljaca sa vojnim iskustvom od radnika svih zemalja, sa svrhom njihovog slanja u Španjolsku". Sastanak je održan u Parizu kada je Eugen Fried (Clement), Čehoslovak podrijetlom, jedan od vodećih članova Komunističke partije Francuske (KP), prezentirao instrukcije sa kojima je došao iz Moskve. Maurice Thorez i ostalo vodstvo KP Francuske trebali su organizirati regrutiranje i obuku boraca namijenjenih za borbu protiv fašizma u Španjolskoj.[58] Krajem rujna se u Parizu sastao i Centralni komitet KP Italije, a na sastanku su prisustvovali i francuski komunisti i Victorio Codovilla, predstavnik Kominterne kod španjolskih komunista. Na sastanku je dogovoreno da se od talijanskih antifašista stvori „odred veći od Rossollijevog" i uputi u Španjolsku. Nekoliko dana kasnije, Izvršni komitet Kominterne odlučio je da stvori određen broj odreda od svih koji žele ili da ih se nagovori za borbu na strani Republike. Luigi Longo, koji je već godinama bio jedan od glavnih talijanskih komunista, proveo je veći dio kolovoza i rujna u Španjolskoj te je bio zadužen da se o svemu dogovori sa španjolskom vladom. Navodno je i Bugarin Georgi Dimitrov, generalni sekretar Kominterne bio oduševljen tom idejom. Za taj plan bio je od početka zainteresiran i sovjetski Narodni komesarijat obrane, iz razloga što je za vrijeme građanskog rata u Rusiji već postojala jedna takva internacionalna vojska.[59] U skladu s odlukama Kremlja o politici prema Španjolskoj u rujnu 1936., Kominterna je pokrenula opsežnu akciju regrutiranja međunarodnih dobrovoljaca za borbu u Španjolskoj. U okviru Kominterne glavna odgovornost i uloga u operaciji pripala je KP Francuske. Francuska, koja graniči sa Španjolskom, bila je najočitiji izbor jer je i ona u to vrijeme imala vladu Popularne fronte i jaku komunističku partiju s članovima koji su sjedili u Zastupničkom domu.[60] U Španjolskoj se ostvaruje suradnja s KP Španjolske koja stavlja na raspolaganje jednu od baza svoje Pete pukovnije - Albacete. Istovremeno s organizacijom baze za prihvat dobrovoljaca vode se

---

[56] Luigi Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj* (Zagreb: Epoha, 1967), 57.
[57] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 6.
[58] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 157.
[59] Thomas, *Španjolski građanski rat – Prvi svezak*, 350.
[60] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 31.

razgovori s republikanskom vladom da prihvati i legalizira međunarodne jedinice. Delegacija međunarodnih dobrovoljaca s Longom na čelu odlazi predsjedniku Republike, Manuelu Azaña i premijeru vlade Franciscu Largu Caballeru, kako bi dobili odobrenje za formiranje međunarodnih jedinica dobrovoljaca kao integralnog dijela Španjolske narodne armije.[61]

4.1 Regrutacija dobrovoljaca

Za glavni regrutni centar Internacionalnih brigada izabran je Pariz, gdje su dobrovoljce regrutirali čelnici francuske i talijanske KP.[62] Pariz je postao središte za veliko izaslanstvo Kominterne koje je predstavljalo većinu nacionalnosti Europe. Centralni regrutni ured za dobrovoljce bio je u pariškoj ulici Lafayette.[63] Poznati francuski komunist André Marty, također i član Zastupničkog doma Francuske te Izvršnog odbora Kominterne, preuzeo je izravnu kontrolu nad operacijom. U tome mu je pomagao Luigi Longo, operater koji je stigao u Pariz izravno iz Španjolske krajem rujna s nalogom KP Italije da pomogne organizirati regrutiranje dobrovoljaca za njihov transport u Španjolsku.[64] Stvaranje Internacionalnih brigada postalo je glavnom zadaćom Kominterne. Svaka je komunistička partija dobila direktivu da pruži određen broj dobrovoljaca. Često je ta kvota bila veća od mogućnosti određene partije. Tim poslom su bili zaduženi najsposobniji ljudi Kominterne, koji do tada nisu imali pretjerane veze sa Španjolskom. I budući predsjednik Jugoslavije Josip Broz Tito, u jednom pariškom hotelu je uz pomoć svojih „tajnih kanala“ za nabavku putovnica i sredstava, prikupljao dobrovoljce iz istočnoeuropskih zemalja.[65] Za vrijeme rata u Španjolskoj, Tito je otišao u Pariz nekoliko puta kako bi ubrzao putovanje jugoslavenskih dobrovoljaca. Također je surađivao i sa španjolskom ambasadom.[66] U državama u kojima su vladali reakcionarni režimi, putovanje u Španjolsku bilo je kompliciranije. Oni koji su dolazili iz Italije, Njemačke, Poljske te država Balkana bili su suočeni s mnogo prepreka prije nego što su stigli do krajnjeg odredišta, a često su morali pješačiti, ići brdima i planinama, putovati preko rijeka, spavati po vagonima te izbjegavati opasne situacije. Neki se na tome putu smrzavaju od hladnoće dok druge uhićuje policija. Ipak, veći dio stiže do Francuske čije im organizacije

---

[61] Koprivnica-Oršić, „Jugoslavenski dobrovoljci u jedinicama španjolske republikanske vojske 1936-1939.“, 3.
[62] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 157.
[63] Thomas, *Španjolski građanski rat – Prvi svezak*, 352.
[64] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 31.
[65] Thomas, *Španjolski građanski rat – Prvi svezak*, 351.
[66] Vladimir Dedijer, „Tito speaks: part II“, *Life* (1052), br: 32: 78. Pristup ostvaren 14. VIII. 2022. https://books.google.hr/books?id=V1YEAAAAMBAJ&hl=hr&source=gbs_all_issues_r&cad=1.

omogućuju da nastave put.[67] Tijekom prvih mjeseci nakon što je počelo novačenje, komunisti su odlučno poricali da su u tome sudjelovali. Partijska linija propagirana za javnost govorila je da su brigade predstavljale spontani pokret pojedinačnih dobrovoljaca.[68] Ipak, potkraj 1960-ih Moskva je priznala da je u rujnu 1936. Kominterna odlučila infiltrirati „dobrovoljce s vojnim iskustvom kako bi ih poslala da se bore u Španjolskoj". Esmond Romilly, nećak Winstona Churchilla koji se prijavio u Internacionalne brigade, napisao je da su francuski komunisti kažnjavali one koji su uzvikivali „Vive les Soviets!"[69] Komunisti su imali dobre razloge da sakriju ulogu kreatora brigada. S jedne strane, operacija je nosila brojne moguće rizike. Nitko nije mogao biti siguran hoće li pothvat uopće uspjeti. Vojna i politička situacija u Španjolskoj učinila je vrlo problematičnim da, čak i uz sovjetsku pomoć i priljev stranih boraca, vlada Popularne fronte ne može dugo preživjeti. Kominterna je stoga nastojala igrati opreznu ulogu, jednako kao što je to činio Sovjetski Savez u svojoj intervenciji u Španjolskoj.[70] Sovjetske vlasti učinile su sve što su mogle kako bi prikrile broj pripadnika Crvene armije u Španjolskoj, čak su neke od njih natjerale da se prijave kao dobrovoljci u Internacionalne brigade. Najočitiji primjeri bili su zapovjednici Kléber[71] (pravo ime mu je Manfred Stern), Gal (Jânos Gálicz), Vladimir Ćopić i Walter (Karol Wacław Świerczewski), dok je u poljskom bataljunu „Dąbrowski" postojala značajna jezgra časnika Crvene armije. Ukupno je, u svojstvu zapovjednika u Internacionalnim brigadama, u Španjolsku poslano trideset sovjetskih časnika.[72] Kominterna se također nadala privući ne samo komuniste u svoju vojsku, već i antifašiste, stoga je trebalo proširiti ideološku mrežu.[73] Iskustva pojedinaca koji su prolazili kroz Kominternin sustav regrutiranja i obrade razlikovala su se u detaljima, ali je obrazac bio isti. Ako je potencijalni regrut bio član stranke, morao je dobiti odobrenje svojih nadređenih. Stranka je vršila veliki pritisak na svoje članove da volontiraju, a ponekad im je i naređivala. Unatoč naporima da se privuku nekomunisti, većina onih koji su se dobrovoljno prijavili bili su članovi partije.[74] Kada se dobrovoljac ponudio za volontiranje, bio je upućen u tajni zavod za novačenje. Ondje je ispunio upitnik i rečeno mu je da čeka obavijest. U

---

[67] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 48.
[68] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 32.
[69] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 157.
[70] Earl Browder i Bill Lawrence, *Next steps to win the war in Spain* (New York: Workers library publishers inc., 1938), 15.
[71] Tijekom Prvog svjetskog rata Stern je kao poručnik austrougarske vojske dospio u rusko zarobljeništvo. Tijekom Španjolskog građanskog rata, pod imenom Kléber i predstavljajući se kao Kanađanin, zapovijedao je međunarodnom brigadom. Likvidiran je tijekom Staljinovih čistki. (A. Neuberg, *Armed Insurrection* (New Left Review, 1970), 16.
[72] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 161-163.
[73] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 33.
[74] Charlotte Haldane, *Truth will out* (New York: The Vanguard press inc, 1949), 102-103.

pozadini je NKVD istraživao njegovu političku prošlost, a ukoliko se činio prihvatljivim, ponovno je pozvan te ga ispituje NKVD-ov agent. Nakon te političke istrage, koja se pokazala prilično ležernom i neformalnom, novak je upućen na fizički pregled pouzdanom liječniku s čvrstim simpatijama prema partiji. Ukoliko je pregled prošao zadovoljavajuće, volonteru je osiguran prijevoz i upućen je da se javi u određeno vrijeme na danu adresu u Europi. U Europi je improvizirano niz tajnih kontrolnih točaka gdje je svaki podnositelj zahtjeva bio temeljito ponovno istražen od strane odanih i pouzdanih komunista, tajnika ili agenata.[75] Među najkontroverznijim i najnepopularnijim odlukama Kominterne bila je politika oduzimanja putovnica. NKVD je skupljao putovnice poginulih (ponekad i živih) dobrovoljaca te ih slao u Moskvu. Ondje je jednom prilikom agent Walter Krivitsky vidio gomilu putovnica, najviše američkih. Te su putovnice dobile nove vlasnike za one koji su ulazili u Ameriku. Moguće je da je jedan od njih bio i Katalonac Ramón Mercader, kasniji ubojica Lava Trockog.[76],[77] Politika o putovnicama došla je od NKVD-a koji je iskoristio priliku nabaviti legalne putovnice koje bi, uz malo dotjerivanja, služile njihovim potrebama u premještanju agenata u druge zemlje te su mnoge od njih korištene na ovakav način.[78] Većina onih koji su ostavili zapise o svojim iskustvima u procesu regrutacije spominju razne intervjue i ispitivanja u koja su bili uključeni, no nisu spominjali ništa o NKVD-u. To je bilo očekivano jer je malo dragovoljaca moglo znati da su bili pod budnim okom sovjetske tajne policije. Ispitivanja su obično vodili obični stranački dužnosnici, ponekad i pod krinkom neke druge stranačke organizacije. I zaista, većina regruta, barem među nekomunistima, čini se da nikada nisu shvatili da imaju posla s aparatom Kominterne, a još manje s aparatom pod nadzorom NKVD-a.[79]

---

[75] W. G. Krivitsky, *I was Stalin's agent* (London: The right book club, 1940), 112-113.

[76] Lav Trocki (Lav Davidovič Bronstein) - Sovjetski političar, ideolog i revolucionar. Porijeklom iz židovske obitelji, od 1896. uključuje se u revolucionarna zbivanja. Nakon bijega iz Sibira pridružuje se Vladimiru Iljiču Lenjinu. U revolucionarnim zbivanjima u Rusiji 1905. bio je na čelu Petrogradskoga sovjeta radničkih zastupnika gdje je ponovno uhićen i zatvoren u Sibir, odakle bježi te sve do 1917. boravi u progonstvu u Europi i SAD-u. Nakon povratka u Rusiju 1917. približio se boljševicima te je zajedno s Lenjinom pokrenuo revolucionarna zbivanja koja su kulminirala Listopadskom revolucijom. Kao narodni komesar za vanjske poslove Sovjetskog Saveza, pregovarao je o uvjetima mira s predstavnicima Centralnih sila u Brest-Litovsku 1918. Također je kao predsjednik Vrhovnoga ratnog vijeća organizirao Crvenu armiju te zapovijedao ratnim operacijama. Nakon 1920. razišao se s Lenjinom i sve se više protivio glavnim strujama unutar stranke. Protivio se dolasku Staljina na vlast kao i njegovoj doktrini izgradnje „socijalizma u jednoj zemlji" koja je bila suprotna njegovoj „permanentnoj revoluciji" i time uzrokovao gubitak podrške u stranci, iz koje je 1927. bio isključen. U progonstvu je pokušavao okupiti emigrantske komunističke grupe kako bi stvorio alternativu glavnomu komunističkom pokretu i srušio Staljinovu vlast. Ubijen je u svojoj kući u Meksiku, najvjerojatnije po Staljinovu nalogu. „Lav Trocki", Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 9. IX. 2022., https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62394.

[77] Thomas, *Španjolski građanski rat – Prvi svezak*, 353.

[78] Haldane, *Truth will out*, 105-118.

[79] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 44.

4.2 Transport i prijem dobrovoljaca

Za bazu za prijem dobrovoljaca, kao što je već spomenuto, odabrano je mjesto Albacete, glavni grad istoimene provincije jugoistočno od Madrida gdje je živjelo oko 20 000 stanovnika, a tu se nalazila i baza Pete pukovnije.[80] Gradić se nalazio uz željezničku prugu između Madrida i važnih mediteranskih lučkih gradova Valencije i Alicantea, stoga je imao prednosti kao operativna baza za brigade. Grad se također mogao pohvaliti dvjema glavnim industrijama - proizvodnjom noževa i uspješnim bordelima, kojima su dobrovoljci iz brigada donijeli veliki prosperitet. Klima, koja je bila tipična za La Manchu, davala je goruća, vruća, suha ljeta te hladne i vlažne zime.[81]

Čim su Kominternini sustavi novačenja i transporta pokrenuti u Francuskoj, Luigi Longo se vratio u Španjolsku. Radeći preko PSUC-a, Longo je dobio dopuštenje za korištenje tvrđave u Figueresu kao koncentracijske točke za muškarce koji kopnenim putem dolaze u Španjolsku. Zatim je požurio u Madrid gdje se savjetovao s vodećim ljudima Komunističke partije. José Díaz, sekretar KP Španjolske, uvjeravao je Longa da će on i ostali komunistički članovi kabineta Popularne fronte upotrijebiti svoj utjecaj kako bi se pobrinuli da se zadovolje potrebe dobrovoljaca.[82] Neki od dobrovoljaca išli su morem iz Marseillea, drugi preko Pirineja, stazama koje francuska policija, koja je slušala naredbe neutralne vlade ili nije poznavala ili nije nadzirala.[83] U pograničnim dijelovima prema Španjolskoj, pomagale su partijske i sindikalne organizacije, a poslije prolaza Pirineja, dobrovoljce su prihvaćali Španjolci, graničari i stanovnici pograničnih mjesta.[84] U tvrđavi u Figueresu Longo nailazi na stotine dobrovoljaca. Bilo im je dosadno jer još nisu bili uključeni na bojište te su prenoćili u dvorcu Figueresa.[85] Tijekom pet ili šest dana koliko su ondje ostali, muškarci nisu imali dodijeljene zadatke i jedina im je zanimacija postala ispijanje pića u lokalnom kafiću.[86] Na putu prema Albaceteu tamošnje su ih mase oduševljeno dočekale poklicima „Salud!“, „No parasan!“[87] i UHP (Unios, Hermanos Proletarios).[88] Na ulicama se pjevala „Internacionala“,

---

[80] Begović, „Internacionalne brigade“, 149.
[81] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 55.
[82] Isto, 50.
[83] Thomas, *Španjolski građanski rat – Prvi svezak*, 353.
[84] Begović, „Internacionalne brigade“, 149.
[85] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 51.
[86] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 46.
[87] Neće proći.
[88] Ujedinimo se, drugovi proleteri

„Mlada garda“, „Crvena zastava“ i „Riegova himna“. Vlak se dalje zaustavljao na stanicama gdje su ih dočekivali seljaci i nudili grožđem i vinom te pozdravljali pokličem „Živjela Rusija“.[89] U zoru 14. listopada na željezničkoj stanici u Albaceteu iskrcavaju se prvi dobrovoljci, njih oko petsto. Idućih dana, skoro svaki dan su dolazile grupe po nekoliko stotina ljudi.[90] Smještaj koji im je bio namijenjen nije bio najbolje pripremljen, radilo se o vojarni Civilne straže, a prizemlje je bilo uprljano krvlju prethodno ubijenih suboraca, stoga su se dobrovoljci stisnuli u prostorijama na katu.[91] Vojarna je bila u lošem stanju sve dok ju njemački komunisti nisu temeljito očistili. Higijena je predstavljala problem, posebno za one koji su bili pothranjeni. Obroci graha u ulju također su pridonijeli dizenteriji od koje su patili britanski dobrovoljci koji, kao i Kanađani i Amerikanci, nisu bili naviknuti na stranu hranu. Čim su stigli, njemački komunisti su u svojim prostorijama postavili veliku parolu na kojoj je pisalo: „Mi veličamo disciplinu“, dok su Francuzi objavili mjere opreza protiv spolnih bolesti koje su, uz nedostatak antibiotika, također uzele veliki danak u milicijama[92] U prvoj skupini ponajviše je bilo Francuza i nešto poljskih i njemačkih emigranata iz Pariza. Uz njih bilo je i nekih ruskih bjelogardijskih[93] emigranata koji su se nadali da će se moći vratiti u domovinu službom u Internacionalnim brigadama. Njima su se ubrzo pridružili mnogi strani dobrovoljci koji su se već borili u Aragonu i u dolini Taja, ostaci njemačke čete „Thälmann “, neki Talijani iz čete „Gastone Sozzi“ i francuski bataljun „Pariška komuna“. Kako su dobrovoljci stizali u Albacete, Staljin je brzojavom poslao pismo Joséu Díazu, koje je objavljeno u listu *Mundo Obrero* 17. listopada, gdje je rekao da „oslobođenje Španjolske od jarma fašističkih reakcionara nije samo osobna stvar Španjolaca, nego zajednička zadaća naprednog čovječanstva“.[94] Dolaskom dobrovoljaca u Albacete, politički direktorat Kominterne preuzeo je kontrolu. Glavni među tim stranačkim privrženicima bio je André Marty.[95] Regruti su bili postrojeni na paradnoj pozornici kako bi im se obratio André Marty, kontrolor brigade koji je ranije doveo francuske dragovoljce preko granice tijekom borbi kod Irúna.[96] S vremenom dolazi do sve većih poteškoća oko dolazaka. Trebalo je pripremiti nove prostorije, osigurati kuhinju i vodu, kopati zahode.[97] Štoviše, francuska KP udvostručila je granične konvoje

---

[89] Thomas, *Španjolski građanski rat – Prvi svezak*, 356.
[90] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 54.
[91] Thomas, *Španjolski građanski rat – Prvi svezak*, 356.
[92] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 160-161.
[93] Pripadnici poražene strane u Ruskom građanskom ratu koji su se borili protiv Crvene armije i boljševizma.
[94] Thomas, *Španjolski građanski rat – Prvi svezak*, 353.
[95] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 51.
[96] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 160.
[97] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 54.

pomoću čamaca koji su pod pokroviteljstvom brodarske tvrtke, „France-Navigation“, prevozili dobrovoljce.[98] Kasnije, u veljači 1937., francuska je vlada službeno zatvorila granicu sa Španjolskom u skladu sa sporazumom o neintervenciji[99]. Od tada preseljenje muškaraca u Španjolsku postalo je teže. Morali su prijeći granicu neravnim pirinejskim stazama, često noću, kako bi izmakli francuskim graničnim ophodnjama, a neki su završili u francuskim zatvorima kada su uhvaćeni u pokušaju ilegalnog prijelaza. Međutim, službeno zatvaranje granice nije bilo nepremostiva prepreka Kominterni u premještanju ljudi u Španjolsku.[100]

[98] Braue i Temime, *The revolution and the civil war in Spain*, 377.
[99] Sporazum o ne intervenciji je sporazum koji je za cilj imao da rat u Španjolskoj ne dovede do šireg sukoba. Francuska i Velika Britanija pozvale su europske sile da se suzdrže od sukoba. Ukupno je 27 zemalja potpisalo sporazum, uključujući Njemačku, Italiju i Sovjetski savez, ali niti jedna od njih se nije držala sporazuma.
[100] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 46.

5. Baza u Albaceteu

5.1 Službe baze

Prema sjećanju Longa, u razdoblju od dva tjedna od dolaska, organizatori, uključujući i samom Longa, sjećaju se svakoga dana kako je protekao: od dolaska prvih dobrovoljaca, dana formiranja intendanture, korištenja Plaze de Toros za menzu, dana sporazuma sa španjolskom vladom vezano za poštansku službu, otvaranja mehaničarske radnje, širenja organizacije u obližnjim mjestima poput odlaska u La Rodu, kopanja bunara u Madriguerasu kao i otvaranja kasarne u Almansi.[101] Potrebno je bilo pronaći administratore, mehaničare, daktilografe kako bi se tek moglo početi s radom. Nedostajalo je osnovnih materijala poput pisaćih strojeva, a nije bilo niti ureda. Mnogi borci se nisu niti htjeli baviti administrativnim poslom jer nitko nije želio ostati u pozadini. Svi su govorili kako su došli u Španjolsku da se bore. Ipak, kroz nekoliko dana uspjele su se otvoriti prvi uredi te službe bez kojih vojna organizacija ne bi opstala.[102] Pored tajništva i računovodstva, organizirane su postupno i druge službe – kadrovska, intendantura, vojna obuka, sanitet, transport, pošta, cenzura i služba sigurnosti. Dolazile su i kritike na račun rada baze jer rad i organizacija nisu uvijek bili na potrebnoj razini.[103] Osnovni problemi organizacije, opskrbe i obuke predstavljali su izazov vođama koji su se odmah bacili na posao. Odmah su obnovili brojne zgrade koje su pretvorili u urede, vojarne, skladišta opskrbe i prostorije za obuku te postavili improvizirani sustav za obradu novaka koji su pristizali iz Francuske.[104]

Prvo je osnovana intendantura (opskrbništvo) čiji je zadatak bio da pronađe sve što je nedostajalo. Na javnim tržnicama i kod seljana se osiguravala svježa hrana.[105] Intendantura baze opskrbljivala je Internacionalne brigade opremom, odjećom i obućom, koristeći sredstva španjolske intendanture i pomoći koja je dolazila iz inozemstva. Imala je svoja skladišta te radionice za proizvodnju i popravak uniformi, obuće te oružja. Šef intendanture je u počecima bio Mađar Otto Flatter (Ferenz Münnich), potom Bugarin Karbov (Ljubomir Todorov), a kasnije Jugoslaven Mendez (Nikola Kovačević).[106] Za rješavanje problema oko organizacije

---

[101] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 61.
[102] Isto, 59.
[103] Begović, „Internacionalne brigade“, 153.
[104] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 53.
[105] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 61.
[106] Begović, „Internacionalne brigade“, 154.

dostupna je bila tek nekolicina ljudi, pretežito ljudi iz Madrida, Albacetea te Valencije, gdje su dobrovoljci pristizali morskim putem.[107]

U Albaceteu je formiran stožer koji je činila skupina Francuza među kojima je bilo i viših časnika, kao i liječnika čiji je zadatak bio organizacija sanitarne službe u samoj bazi te jedinicama koje će ići na bojište.[108] Najvažnija pomoć stigla je u obliku stranih medicinskih volontera, liječnika i sestara čija je potpora, zajedno sa prikupljanjem humanitarne i medicinske potrepštine, bila sastavni dio solidarnosti s Republikom u ratu.[109] Sanitetska služba, koja je bila financirana iz inozemstva, s iskusnim liječnicima, medicinskim sestrama te vozačima sanitetskih kola imala je jednako veliku ulogu kao i Internacionalne brigade.[110] Medicinska služba Internacionalnih brigada otkako je počela s radom u listopadu imala je ukupno samo šestero liječnika, po dvojicu Francuza, Nijemaca i Poljaka, a samo jedan je imao medicinsko iskustvo u ratu. Jedan je bio pedijatar, drugi ginekolog, a treći psihijatar. Ipak, broj bolničara i liječnika raste, tu su bili i brojni studenti, stažisti te liječnici. Doktor Pierre Rouqués, Francuz, postavlja temelje medicinske službe, a nakon povratka u Francusku mijenja ga dr. Robert Neumann, a njega potom dr. Oskar Telge (Cvetan Kristanov).[111] Sanitetska služba, nakon što se razvila, imala je oko 250 liječnika, 1 750 medicinskih sestara i bolničara, 23 bolnice, 6 000 ležaja, 9 pokretnih kirurških ekipa i 160 sanitetskih automobila. Svaka jedinica počevši od čete imala je vlastitu sanitetsku službu.[112]

Važne su bile i poštanske te transportne usluge. Poštanska cenzura pisama napisanih na četrdesetak jezika predstavljala je problem.[113] Trebalo je biti oprezan, izbjegavati slanje pisama koja idu u inozemstvo jer bi mogla biti kontrolirana od policije ili strane obavještajne službe. U sporazumu s Općom direkcijom španjolske pošte kombinirana je adresa koja je bila ista za sve uz variranje slova i brojki što bi omogućilo centralnoj pošti dobrovoljaca da se određeno pismo uputi u određenu jedinicu. Za tu službu su bili potrebni i poligloti, koji su morali znati mnoštvo jezika na kojima su se slala pisma ili koja su stizala dobrovoljcima.[114]

---

[107] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 58.
[108] Isto, 58.
[109] Graham, *The Spanish Civil War, A Very Short Introduction,* 46.
[110] Hugh Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak* (Rijeka, Otokar Keršovoni, 1980), 107.
[111] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 163.
[112] Begović, „Internacionalne brigade*",* 154.
[113] Braue i Temime, *The revolution and the civil war in Spain*, 381.
[114] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 59.

Prijevoznih sredstava u početku gotovo nije ni bilo, bila su dostupna tek tri motocikla i nekoliko starih auta. Parkiralište su održavali volonteri, bivši radnici Renaulta i Citroëna.[115]

Služba sigurnosti je imala zadatak da onemogući djelovanje stranih, posebno fašističkih agenata kao i pojedinaca čija je aktivnost bila dezorganizacijska i demoralizacijska. U početku je ta služba bila sektor kadrovske službe, a zatim je organizirana po uzoru na „Specijalno odjeljenje“ u Crvenoj armiji. Ta je služba postala sastavni dio odgovarajuće službe u Španjolskoj narodnoj armiji, *Servicio de Información Militar* (SIM). Za cijelo vrijeme rata nije bio jasno riješen problem položaja, uloge i višeg rukovođenja tom službom u Internacionalnim brigadama. U početku je šef službe bio Jugoslaven Arnold Fein (Roman Filipčev), a zatim Vladimir Stefanović (Vlajko Begović).[116]

5.2 Komesari

Španjolska je vojska, kao narodna i revolucionarna imala političke komesare, a to je bilo potrebno zbog njihove uloge u ratu te zbog jačanja moralne, političke i revolucionarne snage. Politički komesari su trebali imati ulogu graditelja jedinstva i političke organizacije. Potreba za organiziranjem političkog komesarijata javila se 10. listopada kada je izašao Dekret o formiranju regularne vojske iz jedinica Narodne milicije.[117] Sustav političkih komesara funkcionirao je u cijeloj Narodnoj armiji od njezina nastanka krajem 1936. pa do kraja rata. Komunisti su od samog početka preuzeli vodstvo i postavili primjer u korištenju političkih komesara u svojoj jedinici milicije, Petoj pukovniji, te su bili jedini odgovorni za usvajanje sustava od strane lojalističke vlade.[118] Stara regularna vojska je bila kastiljska sa zapovjednim kadrovima iz feudalnih slojeva. Zbog toga je bilo potrebno uvesti komesarijat i komesare. Komesari su za borce bili jamstvo da će regularna vojska ostati narodna te štititi revoluciju.[119] No, neki autori ističu mogućnost da su oni bili agenti u planu Komunističke partije da preuzme republikansku vojsku, koja bi se morala formirati ako bi se vodio konvencionalni rat.[120] Veliku ulogu u radu Političkog komesarijata imala je i partijska organizacija. U početku se vodila rasprava je li potrebno njeno osnivanje, ali je u ožujku

---

[115] Braue i Temime, *The revolution and the civil war in Spain*, 381.
[116] Begović, „Internacionalne brigade“, 153-154.
[117] Isto, 180.
[118] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 119.
[119] Begović, „Internacionalne brigade“, 180.
[120] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 127.

1937. u Kominterni dogovoreno da se osnuje. Politička je organizacija pomogla komesarima da ostvare svoje zadatke te je sama rješavala neke složene odnose nastale u jedinicama. Ulogu političkih komesara u Internacionalnim brigadama ostvarivali su pretežito kadrovi komunističkih partija.[121] Uloga komesara isprva je bila uloga nadzornika, a također su nosili i posebnu uniformu. Važnost njihove uloge varirala je ovisno o njihovoj osobnosti. Komesar se u početku morao posvetiti uglavnom ljudskim problemima, koji su bili složeni u brigadama.[122] Prilikom formiranja prvih jedinica Internacionalnih brigada imenovani su i komesari četa i bataljuna, a kasnije brigada. Politički komesari većih borbenih jedinica, koje su se sastojale od boraca višestrukih nacionalnosti imali su nekoliko pomoćnika koji su radili s pripadnicima pojedinih nacionalnosti.[123] Politički komesarijat Internacionalnih brigada zadržao je svoju apsolutnu dominaciju nad unutarnjim poslovima brigada kroz niz sredstava, uključujući kontrolu brigadnog tiska, cenzuru, kontrolu imenovanja vojnih i političkih dužnosti i, na kraju, policijski aparat brigade, koji je imao ovlast zatvaranja i pogubljenja bez pribjegavanja ili revizije od strane viših vlasti.[124] Ono što je davalo specifičnost radu komesara je bio nacionalni sastav brigada s dobrovoljcima iz 53 zemlje različitih tradicija i navika te razina društvenog i političkog razvitka. Iz takvih heterogenih grupa trebalo je izgraditi jedinstvenu vojsku, uskladiti odnose i spriječiti nacionalne netrpeljivosti. Samo praćenje tih odnosa te djelovanje tamo gdje dolazi do netrpeljivosti i proturječnosti, predstavljalo je veliki posao za političke komesare.[125] Unatoč naporima da se razdvoje uloge i funkcije komesara i vojnih časnika, postojala su mnoga područja potencijalnog sukoba. Tumačenje onoga što je predstavljalo striktno vojnu odluku ili što je uključivalo politička razmatranja moglo se uvelike razlikovati. Također su dužnosti komesara obuhvaćale velika područja koja su zapravo bila vojnog karaktera i preklapala su se s dužnostima vojnih časnika.[126] Komesarijat Internacionalnih brigada, čija je uloga bila predstavljanje dobrovoljaca i svih jedinica kod španjolske vlade, tražio je da se strani borci mogu koristiti onim mjerama koje su poduzete u korist obitelji španjolskih boraca koji su poginuli ili su postali teški invalidi. Razlika bi jedino bila u tome što bi se doznake tražile u stranoj valuti, budući da je većina obitelji živjela izvan Španjolske i da se teški invalidi, kad ne budu više od koristi Republici, mogu vratiti kući gdje će nastaviti liječenje. Ali, vladini dužnosnici nisu se

---

[121] Begović, „Internacionalne brigade“, 186.
[122] Braue i Temime, *The revolution and the civil war in Spain*, 382.
[123] Begović, „Internacionalne brigade“, 181.
[124] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 119.
[125] Begović, „Internacionalne brigade“, 184-185.
[126] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 121.

obazirali na navedene zahtjeve.[127] Politički komesari su za razliku od većine imali najgori tretman kod neprijatelja te su u slučaju zarobljavanja uglavnom bili ubijeni. Svi dobrovoljci, kao i stranci i plaćenici, bili su u istoj kategoriji i bili su većinom strijeljani, gotovo sigurno ako se radilo o časnicima ili političkim komesarima.[128] Politički komesarijat bio je i centar političkog i propagandnog rada svih nacionalnih grupa u Internacionalnim brigadama. Ondje je radilo desetak nacionalnih redakcija koje su uređivale listove većih jedinica, koji su u isto vrijeme bili listovi nacionalnih grupa na njihovim jezicima. U komesarijatu su pripremane emisije na nacionalnim jezicima za Radio-Madrid, koji se emitirao na valu 29,8. Svaka veća nacionalna grupa imala je jednu do dvije emisije tjedno namijenjene njihovoj zemlji.[129]

5.3 Obuka

Veliki dio dobrovoljaca koji je došao u brigade, nije prošao vojnu obuku. Ukoliko i jesu, radilo se o različitim obukama brojnih zemalja koje je trebalo ujednačiti. Obuka je provođena u okolici Albacetea, gdje su dobrovoljci bili grupirani po nacionalnosti ili sličnosti jezika. U počecima su instruktori bili dobrovoljci, koji su bili u kadrovima raznih vojski, a to je stvaralo neujednačenost i druge teškoće.[130] Marty je rekao dragovoljcima da će „kada prve Internacionalne brigade krenu u akciju, to biti dobro obučeni ljudi s dobrim puškama, dobro opremljen korpus“. Sve je to bio dio partijskog mita o profesionalcima, dok je zapravo puka hrabrost, osnažena uvjerenjem da svijet ovisi o njima, morala nadoknaditi nedostatke u osnovnoj obuci dobrovoljaca.[131] Trebalo ih je vojno osposobiti, dati im saznanja o dužnostima kako bi zapovjedništvo bilo funkcionalno. Mnogi od dobrovoljaca nisu znali ništa o vojničkom životu dok neki nisu nikada ni pucali iz puške. Zbog čestih preseljenja i vremena potrebnog za ishranu nije se moglo započeti s vojnom obukom. Prema rasporedu, dobrovoljci su trebali imati tri sata terenske obuke tijekom jutra, još dva poslijepodne, sat i pol teoretske obuke te još jedan sat političkoga rada. Pri tome problem nisu činile samo materijalne teškoće, već i skepticizam i otpor dobrovoljaca.[132] Prvi zapovjednik pješadijske borbene obuke u Albaceteu je bio njemački novinar, nekomunist, Ernst Adam, koji je kasnije otišao na bojište.[133] U prvim mjesecima, kada su se tek formirale brigade, nije bilo mnogo vremena za

---

[127] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 222.
[128] Graham, *The Spanish Civil War, A Very Short Introduction*, 80.
[129] Begović, „Internacionalne brigade“, 184.
[130] Isto, 173.
[131] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 162.
[132] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 62.
[133] Thomas, *Španjolski građanski rat – Prvi svezak*, 354.

obuku.[134] Dok su britanski i američki vojnici iz Drugog svjetskog rata mogli dobiti najmanje tri mjeseca početne obuke prije nego što se pridruže jedinicama na bojnom polju, brigadisti su dobili tek nekoliko tjedana za početnu obuku, a čak je i to bilo bolje od njihovih španjolskih suboraca. Još je veći problem predstavljala činjenica što je dio tog vremena potrošeno na beskrajne političke sastanke.[135] Kasnije je obuka planirana na 6 tjedana, no to se rijetko događalo, jer je postojala potreba da se popune jedinice na bojištu. Bilo je situacija kada su jedinice poslane na bojište, a da do tada nisu ispalile niti jedan metak, pa su borci pred bojištem ispaljivali po nekoliko metaka kako bi dobili barem nešto od praktične obuke u gađanju. Glavna obuka stjecala se u samoj borbi. Brigadisti su podučavani osnovnom vojničkom redu i disciplini, upoznavali su se s oružjem i gađanjem te ponašanjem u borbi. Za vrijeme zatišja, kada su jedinice bile povučene s bojišta na odmor, organizirani su razni tečajevi kako bi se nadopunilo njihovo oskudno znanje.[136] Neki dobrovoljci, posebno oni sa iskustvom iz Velikog rata, ogorčeno su kritizirali obuku. Većina dobrovoljaca bila je vrlo nesposobna, kao i neupućena u najelementarnije vojne vještine.[137] Netočno je također tvrditi da je neki značajan broj brigadista imao iskustva iz rata 1914.–1918., osim njihovih zapovjednika, zbog čega su i postavljeni. Vjerojatno je samo među francuskim dobrovoljcima, koji su doduše činili najveći pojedinačni broj brigadista, većina muškaraca završila vojni rok.[138] Obuka se najvećim dijelom provodila po uzoru na francusku vojsku. Kasnije, kad su u brigade došli sovjetski instruktori i njihovo oružje, obuka se većinom vodila po uzoru na Crvenu armiju.[139] Niti Sjedinjene Države ni Ujedinjeno Kraljevstvo nisu imale obveznu službu. U svakom slučaju, brigadisti se nisu mogli uspoređivati po iskustvu, obuci, disciplini ili vodstvu s Francovim udarnim trupama, Legijom stranaca i marokanskim trupama.[140] Malobrojni veterani Velikog rata morali su im pokazivati kako se puni njihovo zastarjelo oružje raznih kalibara. Iz sanduka raznog streljiva, neiskusni vojnici morali su pronaći prave metke koji bi odgovarati njihovim puškama. Broj zaglavljenog oružja kroz zaglavljene i odvojene čahure bio je visok.[141] Hooton ističe da „partija, poput nacista, o

---

[134] Begović, „Internacionalne brigade“, 174.
[135] E. R. Hooton, *Spain in arms: A millitary History of the Spanish Civil War 1936-1939* (SAD i Velika Britanija: Casemate publishers, 2019), 54.
[136] Begović, „Internacionalne brigade“, 174.
[137] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 162.
[138] Wayne H. Bowen i José E. Alvarez, *A Military history of modern Spain: From the Napoleonic era to the International War on terror* (London: Praeger Security International, 2007), 104.
[139] Begović, „Internacionalne brigade“, 173-174.
[140] Bowen i Alvarez, *A Military history of modern Spain: From the Napoleonic era to the International War on terror*, 104.
[141] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 162.

narodu je sklona razmišljati apstraktno, a ne osobno, a na bojištu su se te dvije osobine izražavale u bajonetskim jurišima ili zahtjevima da se drži položaj do posljednjeg čovjeka. Ljudska slabost bila je zanemarena, a kada su jedinice zakazale jer su ljudi bili gurnuti preko granice izdržljivosti, stranački su vođe odmah tražile žrtvene jarce na vojnim sudovima i smaknućima, često pod najsitnijim izgovorom."[142] Kod Albacetea, u mjestu Posorubio, u veljači 1937. organizirana je škola za časnike Internacionalnih brigada. Tečaj je trajao dva i pol mjeseca, a škola je imala francusko, njemačko, talijansko, anglo-američko i slovensko odjeljenje. Tečajevi su završeni krajem 1937. Početkom 1938. počeli su viši tečajevi za časnike, a preseljenjem baze iz Albacetea u Barcelonu, u travnju 1938. završen je rad škole.[143]

Nabava oružja je bila problem za Republiku. Vlada francuske Popularne fronte na početku je nešto i stavila na raspolaganje, ali je zatvorila svoje granice 8. kolovoza 1936. Nakon toga su zapadne sile slijedile "neutralnu" politiku "neintervencije", koja je u praksi uskraćivala vitalne zalihe za Republiku, dok su fašističke sile nastavile nesmetano opskrbljivati nacionaliste. Samo su Meksiko i SSSR redovito prodavali oružje Republici.[144] U počecima su Internacionalne brigade bile naoružane različitim lakim naoružanjem, ponajviše ratnim plijenom.[145] U prvim danima nije bilo oružja, prva pošiljka je iznosila samo 150 komada pušaka, među njima različitih vrsta i kalibara. Bile su bezvrijedne, više su koristile za muzej nego za pravu borbu. Mnoge puške nisu imale odgovarajuću municiju, dok su zalihe streljiva bile užasne. U prosjeku je bilo dostupno samo nekoliko metaka po čovjeku, dok su u nekim bataljunima potpuno ponestali. Pogreška je dijelom bila na generalu Joséu Miaji i njegovom osoblju jer su sporo reagirali na problem, ali uglavnom na Largu Caballeru i časnicima u Ministarstvu rata u Valenciji. Largo Caballero je na Miajinu molbu za više streljiva odgovorio optužbom da jednostavno pokušava prikriti svoju odgovornost za poraz.[146],[147] Kada se konačno pojavilo automatsko oružje, bilo je staro i, s izuzetkom pouzdanih Maxima, nije radilo ili se zaglavilo. Samo noć prije nego što su dobrovoljci otišli iz Madriguerasa na bojište južno od Madrida, dobili su sovjetske puške loše kvalitete.[148] Longo također ističe da jedna od stvari koja je skrenula pažnju komesarima je bila briga za oružje koja je dana borcima. Došlo je do zanimljive pojave, dobrovoljci su bili spremni riskirati svoj

---

[142] Hooton, *Spain in arms: A millitary History of the Spanish Civil War 1936-1939*, 54.
[143] Begović, „Internacionalne brigade", 174.
[144] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 16.
[145] Ogorec, *Ratovi 20. stoljeća,* 54.
[146] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 192.
[147] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 66.
[148] Frances Lannon, *The Spanish Civil War* (Velika Britanija: Osprey Publishing, 2002), 67.

život, oteti oružje od protivnika, ali im je smetalo kad bi im se naredilo da čuvaju ono vlastito, da ga čiste i podmazuju. Mnogo pušaka i mitraljeza nije funkcioniralo zato što se nije pravilno čuvalo.[149] U mnogim slučajevima tijekom ranijeg razdoblja muškarci nisu dobivali oružje gotovo do trenutka odlaska na bojište. Dolazak i podjela pušaka bio je događaj koji je kod nekih izazvao uzbuđenje.[150] Prvi borci Internacionalnih brigada su bili naoružani pretežito meksikanskim puškama. To su bile stare „Mauzerke“ te još nešto engleskih, francuskih, čehoslovačkih i drugih pušaka, dok su krajem 1936. i početkom 1937. dobili puške, strojnice i minobacače sovjetske proizvodnje, a kasnije su stigle i čehoslovačke puške.[151] Formirane su i internacionalne topničke postrojbe, a bile su naoružane zastarjelim modelima španjolske vojske, oružjem kupljenim u zapadnim zemljama, ali je najviše stiglo u obliku vojne pomoći SSSR-a.[152] Prvih mjeseci 1937. brigade su bile naoružane uglavnom sovjetskim oružjem te su dobile sovjetske instruktore za obuku za korištenje tog oružja. Iako je predstavljalo veliku pomoć, sovjetskog naoružanja nije bilo u dovoljnim količinama.[153] Sovjetsko oružje za koje se zna da su ga koristile brigade uključivalo je 7,62 mm M1891/30 Mosin-nagant puške i strojnicu Degtyarev PPD.[154] Mitraljeza je bilo malo, različitih vrsta Colt, St. Étienne i Oviedo. Raznolikost oružja je stvarala teškoće pri opskrbljivanju municijom, a njihova je zastarjelost otežavala preciznije gađanje.[155] Suvremeni izvještaji iz brigada spominju mnoge druge vrste pušaka, uključujući posebno: španjolske 7 mm M1893 i M1913, 7,65 mm Mausere, francuski 8mm Lebels, američki 30.06 Springfields i P17s, švicarski Veterlis i japanski M1907 6,5 mm Arisakas. Strojnice su uključivale američke .30 Lewis i .30 M1895 Cold-Browning, pouzdani francuski 8 mm Hotchkiss i francuski M1915 Chauchat. Granate su uključivale tipove Mills i Lafitte. Časnici su nosili razne pištolje, uključujući španjolske Astre, Llame i Stars te njemačke Mausere i Lugere.[156]

Po dolasku u Albacete, dobrovoljci su dobili smeđe košulje, hlače i jakne, čizme i kaki beretku.[157] Tijekom cijelog rata uniforme i osobna oprema, izdana ili nabavljena bila je izrazito mješovita. Postrojbe su se mogle vidjeti u odorama koje su predstavljale mješavinu odora stare poluotočne vojske i onih strane proizvodnje i širokog spektra civilne odjeće.

---

[149] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 211.
[150] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 53.
[151] Begović, „Internacionalne brigade“, 174.
[152] Ogorec, *Ratovi 20. stoljeća,* 54.
[153] Begović, „Internacionalne brigade“, 176.
[154] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 17.
[155] Begović, „Internacionalne brigade“, 176.
[156] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 17.
[157] Lannon, *The Spanish Civil War*, 67.

Uniforme poluotočne vojske bile su zelene ili kaki-smeđe boje različitih nijansi. Standardna odora imala je *guerra* tuniku s jednim kopčanjem do bedara s dubokim ovratnikom, naramenicama, četiri džepa s preklopima s jednim gumbom i kopčama na ručnim zglobovima. Kako se vojska rijetko pojavljivala u službenoj uniformi, oznake rodova trebale su se nositi na vrhovima ovratnika, dok su se oznake vojnih činova nosile na podlakticama.[158] Bilo je rijetko pronaći nešto što je zadovoljavajuće pristajalo. Visoki partijski kadrovi i komesari bili su upadljivo različiti. Nosili su crne kožne jakne, tamnoplave beretke i remen Sam Brown s teškim automatskim pištoljem kalibra 9 mm. Ovaj posljednji predmet bio je veliki statusni simbol partijskih dužnosnika.[159]

[158] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 12.
[159] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 161.

6. Formacije Internacionalnih brigada

Većina boraca bili su mlađi ljudi bez vojnog iskustva koji su, čim bi došli u Španjolsku, bez ikakvih vojnih priprema, počeli formirati čete i odlaziti na bojište kod Madrida i na druga mjesta diljem Španjolskoj. Dolaskom većeg broja novih dobrovoljaca u listopadu 1936. počinju se formirati prvi bataljuni koji će početkom studenoga formirati i prve brigade međunarodnih dobrovoljaca pod nazivom Internacionalne brigade.[160] Svaka brigada je bila organizirana, barem u teoriji, po uzoranu na miješane brigade sovjetske Crvene armije.[161] Brigade su ustrojene kao pješačke brigade s 3 do 4 bojne i rodovskim postrojbama, što im je omogućavalo samostalno djelovanje.[162] Za Republiku se borilo oko 40 000 inozemaca, od kojih 35 000 u Internacionalnim brigadama, a njihovo brojno stanje nije niti u jednom trenutku bilo veće od 18 000 ljudi.[163] Volonteri su dolazili iz cijeloga svijeta, ali je većina bila iz Europe. Također i u dva sjevernoamerička kontingenta iz SAD-a i Kanade koji su imali 3 000 i 1 600 boraca, velika većina su bili europski migranti ili djeca migranata.[164] Radilo se o ljudima različitog socijalnog, nacionalnog i profesionalnog podrijetla, to su bili radnici i seljaci, intelektualci, pisci, liječnici, inženjeri, proleteri i drugi. Samo su neki od njih bili iskusni vojnici i članovi centralnih komiteta komunističkih i drugih partija, koji su u Španjolskoj zauzimali uglavnom važnija i istaknuta mjesta.[165] Uz nove dobrovoljce koji su stizali u Albacete, dolazili su i oni koji su se već borili na madridskom i aragonskom bojištu u ranije spomenutim grupama i četama.[166]

Po nacionalnostima najviše je bilo Francuza oko 10 000, Nijemaca i Austrijanaca oko 5 000, Poljaka također oko 5 000, Talijana 3 350, Amerikanaca 2 800, Britanaca 2 000, Jugoslavena 1 500, Mađara 1 000, Čeha 1 500 te Skandinavaca s 1 000 boraca. Dobrovoljci su dolazili iz ukupno 53 zemlje. U Španjolskoj se borilo i 90 Meksikanaca. Sovjetskih građana je istovremeno bilo najviše 700.[167] Bilo je mnogo židovskih volontera među brigadama, oko četvrtine od ukupnog broja. To je uključivalo i jedan židovski bataljun. Bataljun je nazvan po mladoj židovskoj komunistkinji, Naftali Botwin, ubijenoj u Poljskoj 1925, a na zastavi su bile

---

[160] Savo Pešić, *Španjolski građanski rat i KPJ*, (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1990), 78.
[161] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 11.
[162] Ogorec, *Ratovi 20. stoljeća,* 55.
[163] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 379.
[164] Graham, *The Spanish Civil War, A Very Short Introduction,* 42.
[165] Pešić, *Španjolski građanski rat i KPJ*, 78.
[166] Begović, „Internacionalne brigade“, 155.
[167] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 379.

riječi „Za vašu slobodu i našu“ na yiddishu i poljskom sa jedne strane te na španjolskom s druge strane. Pripadnici Botwin jedinice kasnije su se borili u francuskom pokretu otpora. Abraham Lincoln brigada, u kojoj se borilo 90 Afroamerikanaca, bila je prva ne segregacijska američka vojna.[168]

Pri formiranju brigada bila je zabranjena uporaba svakog simbola koji bi predstavljao neku partiju ili sindikat. Španjolska zastava je bila službena jer se borilo za njenu pobjedu. Dopuštena je bila zastava crvene boje, ali privremeno, bez natpisa ili simbola jer je služila kao simbol međunarodne solidarnosti. Također je usvojena i trokraka zvijezda kao oznaka međunarodnih odreda i dobrovoljaca.[169]

U Albaceteu se već 24. listopada te u okolnim mjestima formiraju prva četiri bataljuna Internacionalnih brigada. Čete i grupe koje su došle s bojišta činile su jezgru, a bataljuni su nosili njihova imena. U Tarasoni je 1. studenoga formirana XI. brigada od tri bataljuna „Pariška komuna“, „Edgar André“ i „Dąbrowski“, zapovjednik je bio Emil Kléber, komesar Giuseppe Di Vittorio (Nicoletti), a kasnije Hans Beimer.[170] Do tada, formirano je još nekoliko španjolskih mješovitih brigada. Tako je prvoj internacionalnoj brigadi dodijeljen broj jedanaest, a ostale su sukcesivno numerirane do petnaest.[171] Francuski bataljun XI. brigade prihvatio je naziv „Pariška komuna“, dok je zapovjednik bataljuna bio Jules Dumont, bivši kapetan u francuskoj vojsci i veteran Verduna.[172],[173] Njemački bataljun „Edgar André“, sastojao se najviše od Nijemaca i Austrijanaca, a uključivao je i dobrovoljce iz skandinavskih i balkanskih zemalja. Njime je zapovijedao bivši časnik carske Njemačke, također veteran Velikog rata, a njegov politički komesar je bio jedan radnik iz Rima.[174] Treći bataljun XI. brigade dobio je ime „Dąbrowski“. Sačinjavali su ga uglavnom poljski komunisti, od kojih su većina živjeli kao politički emigranti u Francuskoj i Belgiji. Zapovjednik bojne „Dąbrowski“ bio je Bolek Ulanowski, a politički komesar Stanislaw Matuczacz. Obojica su se borila u poljskoj četi „Dąbrowski“ i talijanskoj „Gastone-Sozzi“ u Petoj pukovniji kada još nisu bile formirane Internacionalne brigade. Grupe iz balkanskih zemalja bile su pridodane bataljunima

---

[168] Graham, *The Spanish Civil War, A Very Short Introduction,* 44.
[169] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 65.
[170] Begović, „Internacionalne brigade“, 155-156.
[171] Bowen i Alvarez, *A Military history of modern Spain: From the Napoleonic era to the International War on terror*, 104.
[172] Bitka kod Verduna (21. veljače do 18. prosinca 1916.) bila je jedna od najpoznatijih i najkrvavijih bitaka Prvog svjetskog rata.
[173] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 56.
[174] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 77.

„André" i „Dąbrowski", a dvadesetak Engleza, pretežito iz čete „Tom Mann", dodijeljeno je bataljunu „Pariška komuna".[175]

Sljedeća brigada koja je bila formirana je XII. Internacionalna brigada u koju su ušli bataljuni „Garibaldi", „Thälmann", francusko-belgijski bataljun „André Marty". Zapovjednik je bio general Paul Lukacs, dok je ulogu komesara preuzeo Longo. Bataljun „Garibaldi" su činili Talijani, a zapovjednik je bio Randolfo Pacciardi. S bojišta Huesca 28. listopada stigla je četa „Thälmann" koja je poslužila kao jezgra za formiranje istoimenog bataljuna u kojemu su uz Nijemce bili i Poljaci te pripadnici balkanskih naroda.[176] Njemački bataljun „Thälmann" vodio je romanopisac Ludwig Renn, a komesar mu je bio bavarski komunist i bivši zastupnik Hans Beimler. U bataljunu je bilo 18 Engleza, među njima i Esmond Romilly koji je bio anarhističkih nazora.[177]

Krajem studenoga i početkom prosinca formirana su još dva bataljuna, poljski „Adam Mickiewicz" te francusko-belgijski „Henri Vuillemine" Od ta dva bataljuna i bataljuna „Čapajev" formirana je XIII. Internacionalna brigada. Zapovjednik je bio general Gomez (Wilhelm Zaisser), a komesar Poljak Suhanek.[178]

U međuvremenu je formirana i XIV. brigada. Prvo je formiran IX. bataljun od talijanskih, engleskih, poljskih dobrovoljaca uz još šest nacionalnosti. Zapovjednik je bio Bugarin Stamanov, a komesar Jugoslaven Petrović (Miloš Gligorijević). Ostala dva bataljuna „Henri Barbusse" i „Domingo Germinal" sastavljeni su od Francuza, Belgijanaca i drugih nacionalnosti. Zapovjednik je bio Poljak general Walter (Karol Świerczewski).[179] Krajem prosinca 1936. uprava Albacetea pokrenula je formiranje pete i posljednje Internacionalne brigade. U njen sastav ulazi bataljun „Lincoln" sačinjen pretežno od Amerikanaca i Kanađana. Stigli su iz New Yorka, a u Valenciju su stigli potpuno opremljeni s kacigama, plinskim maskama i ruksacima.[180] U XV. brigadi još su se nalazili engleski bataljun sa zapovjednikom Tomom Wintainghemom, francusko-belgijski bataljun „6. veljača" sa zapovjednikom Gabrijelom Fortom te bataljun „Georgi Dimitrov" sačinjen od Jugoslavena, Čeha, Slovaka, Mađara i dr. Komadant je bio Mađar iz SSSR-a general Jose Gal (Janoš Galić), a komesar Vladimir Ćopić.[181]

---

[175] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 57.
[176] Begović, „Internacionalne brigade", 155-156.
[177] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 18.
[178] Begović, „Internacionalne brigade", 157.
[179] Isto, 157-159.
[180] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 189.
[181] Begović, „Internacionalne brigade", 159.

Tijekom rata izvršavane su česte pregrupacije kako bi se formirale jedinice po nacionalnostima ili barem po jezicima, posebno u razdoblju od ožujka do lipnja 1937.[182] Tako je na primjer izvršena zamjena bataljuna prve dvije brigade, pa je u sastav XI. brigade prešao bataljun „Thälmann“, a u sastav XII. brigade bataljun „Dąbrowski“. U sastav XI. brigade ušao je i španjolski bataljun „Asturias-Heredia“ koji se ubrajao u najbolje španjolske jedinice i sastojao se pretežno od asturijskih rudara. Tako je započela praksa da se u Internacionalne brigade uključuju i čisto španjolske jedinice, u početku iz političkih i vojnih razloga, a kasnije kao popuna jer nije bilo dovoljno novih dobrovoljaca da bi popunjavali prazninu koju su ostavljali brojni poginuli u teškim i dugim bitkama na svim bojištima diljem Španjolske.[183] Dana 23. rujna 1937. ministar obrane Prieto izdao je dekret o uključivanju Internacionalnih brigada u španjolsku Legiju stranaca, čime su podvrgnute španjolskom Kodeksu vojnog pravosuđa. Također je donesen propis da časnici Internacionalnih brigada u bilo kojoj postrojbi ne smiju premašivati španjolske časnike za više od 50 posto.[184] Nešto ranije, polovinom siječnja 1937., počelo je uključivanje španjolskih boraca u Internacionalne brigade. Uključivane su prvo pojedine manje španjolske jedinice, a poslije dekreta i regruti. Zbog velikih gubitaka te sporog pristizanja novih dobrovoljaca, udio Španjolaca u brigadama je rastao, te su tako polovinom 1938. činili većinu. U pojedinim brigadama je broj međunarodnih dobrovoljaca pao ispod jedne trećine. Tako su u XI. brigadi dobrovoljci činili samo 25 do 27 posto ukupnog broja. Rastao je i broj španjolskih vojnih i političkih kadrova te su Španjolci došli na položaje zapovjednika i komesara bataljuna, brigada te divizija u kojima su bile brigade.[185]

6.1 Jugoslaveni u Internacionalnim brigadama

Internacionalnim brigadama su se odmah pridružili i Jugoslaveni. Dok je vlada Kraljevine Jugoslavije svim silama priječila odlazak dobrovoljaca, Komunistička partija Jugoslavije (KPJ)[186] je nastojala organizirati njihov odlazak u što većem broju.[187] KPJ

---

[182] Isto, 162.
[183] Koprivnica-Oršić, „Jugoslavenski dobrovoljci u jedinicama španjolske republikanske vojske 1936-1939.“, 5.
[184] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 309.
[185] Begović, „Internacionalne brigade“, 178.
[186] U Beogradu je 1919. bila utemeljena Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) – SRPJ(k). Kongres se izjasnio za revolucionarni put te za pristupanje Komunističkoj internacionali. Na II. kongresu u Vukovaru 1920. stranka je promijenila naziv u Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) te je na izborima za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine SHS osvojila 59 poslaničkih mjesta, čime je postala treća stranka po snazi u Skupštini. Potkraj 1920. *Obznanom* je bilo zabranjeno komunističko djelovanje, a 2. kolovoza 1921. Zakonom o zaštiti države bila je proglašena zločinačkom te je velik broj članova i pristaša stranke bio uhićen i zatvoren,

pozitivno je ocijenila značaj španjolskog rata i organizirala široku akciju solidarnosti sa narodom Španjolske te slanje dobrovoljaca. Poslala je veliki broj članova i kadrova iz zemlje i emigracije i veliku većinu onih koji su bili na političkom školovanju u SSSR-u.[188] U „*Proleteru*“, listu KPJ, upućen je poziv „U pomoć španjolskoj demokraciji“ u kojemu se objašnjava da je fašistički ustanak podignut protiv vlade Popularnog fronta, protiv radnika i seljaka, protiv španjolskog naroda te da iza fašističkih generala stoji najreakcionarniji dio španjolske buržoazije, veleposjednici kao i visoki kler, a iza njih njemački i talijanski fašizam.[189] Vlada Kraljevine Jugoslavije izjavila je neutralnost i strogo od početka rata zabranjivala svaku akciju za pomoć španjolskom narodu. U proljeće 1937. donosi odluku o oduzimanju državljanstva za sudionike Španjolskog građanskog rata te u cilju toga surađuje s drugim zemljama u hvatanju španjolskih dobrovoljaca i njihovom kažnjavanju u visini od mjesec do godine dana zatvora.[190] Kao što je već ranije spomenuto, za transfer jugoslavenskih dobrovoljaca odgovoran je bio Josip Broz Tito.[191] Među njegovim prvim poslovima bilo je premještanje stranog sjedišta partije iz Beča u Pariz zbog pojačanog nadzora austrijske policije. Odatle je također mogao nadgledati slanje jugoslavenskih dragovoljaca da se bore u Internacionalnim brigadama u Španjolskoj.[192] Unatoč brojnim špekulacijama novinara i povjesničara, Tito se nije borio u Španjolskoj. Ipak, u intervjuu za časopis *Life* 1952. godine, priznao je kako bi volio da je sudjelovao. Navodi i kako je u Španjolskoj bio na kratkom putu te proveo u Madridu samo jedan dan.[193] Jugoslavenski dobrovoljci došli su u Španjolsku iz 24 zemlje. U popisu španjolskih boraca iz Jugoslavije podaci o zemlji dolaska poznati su za 1376 boraca, a kod 288 nema podataka.[194] Politička pripadnost jugoslavenskih dobrovoljaca u Španjolskom građanskom ratu u španjolskim izvorima zabilježeno je za njih 1040 od kojih su četvorica označeni kao „anarhisti“, dok su ostali etiketirani kao „komunisti“, „socijaldemokrati“, i ostali.[195] Jugoslavenski borci bili su u većoj mjeri radnici, studenti i

---

nakon čega je djelovala ilegalno. Proglašenjem Šestosiječanjske diktature 1929. KPJ je pozvala na opći ustanak, što je rezultiralo brojnim ubojstvima i uhićenjima članova stranke. Godine 1938. na čelo stranke dolazi Josip Broz. Kasnije, na VI. kongresu u Zagrebu 1952. stranka mijenja naziv u *Savez komunista Jugoslavije* (SKJ). „Savez komunista“, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 8. IX. 2022., https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=54740.

[187] Koprivnica-Oršić, „Jugoslavenski dobrovoljci u jedinicama španjolske republikanske vojske 1936-1939.“, 5.

[188] Popović, *Istorija revolucija XX. veka*, 102.

[189] Vlajko Begović, „KPJ i rat u Španiji“ u *Španija : 1936-1939 : zbornik sećanja jugoslavenskih dobrovoljaca u Španskom ratu*, ur. Čedo Kapor, (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1971), 19-20.

[190] Pešić, *Španjolski građanski rat i KPJ*, 79.

[191] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 158.

[192] Geoffrey Swain, *Tito: A Biography* (London: I.B.Tauris, 2011), 19.

[193] Dedijer, „Tito speaks: part II“, 78.

[194] Koprivnica-Oršić, „Jugoslavenski dobrovoljci u jedinicama španjolske republikanske vojske 1936-1939.“, 8.

[195] Luka Pejić, *Historija klasičnog anarhizma u Hrvatskoj -Fragmenti subverzije* (Zagreb: DAF, 2016.), 162.

intelektualci. Mali broj njih imao je vojno obrazovanje i iskustvo ratovanja dok se školovanje kadrova vršilo užurbano za vrijeme rata. Prema nepotpunim podatcima, u Španjolskoj je među jugoslavenskim borcima bilo 8 bojnika, 35 kapetana, 105 poručnika, 2 politička komesara brigade, 7 komesara bataljuna i 39 komesara četa i baterija.[196] Prema Vjeranu Pavlakoviću, uloga jugoslavenskih anarhosindikalista primjetno je izostavljena iz narativa o španjolskim dobrovoljcima. Razlog leži u tome što su komunisti anarhiste doživljavali kao stanoviti faktor pomutnje pri konsolidaciji vlasti u Republici, negativno ih opisujući u različitim glasilima. Jedan od najpoznatijih anarhista i dobrovoljaca s prostora Kraljevine Jugoslavije koji se borio u španjolskim Internacionalnim brigadama bio je Nikola Turčinović, rođen 1911. godine u Rovinju. U mladosti je prihvatio antifašističke i anarhističke svjetonazore zbog kojih je često dolazio u sukob s vlastima.[197] Na temelju postojećih podataka moguće je izračunati kako je nešto manje od polovice jugoslavenskog kontingenta boraca rođeno na teritoriju današnje Republike Hrvatske. Pri analizi narodnosti dobrovoljaca, najveći broj (također nešto manje od polovice) bili su Hrvati, a zatim slijede Slovenci i Srbi.[198] Zabilježen je primjetan broj boraca iz Istre koji su sudjelovali u brigadama u Španjolskoj. Istrijana je vjerojatno bilo šezdesetak s tim da je barem trećina poginula na bojištima Brunette i Aragona te na drugim manje poznatim bojišnicama. Razlog relativno velikog odaziva istarskih dobrovoljaca vjerojatno jest u dobro organiziranom sindikalnom pokretu kao i u talijanskim socijalističkim utjecajima na području istarskog poluotoka tada već izloženog Mussolinijevoj okupaciji.[199] Prema dostupnoj statistici, većina je dobrovoljaca došla u Španjolsku tijekom prve godine rata.[200] Bili su okupljeni u bataljunu "Dimitrov" unutar XV. brigade u čijem se sastavu nalazila i četa "Matija Gubec", zatim u bataljunu "Čapajev", u čijem se sastavu nalazila četa "Đuro Đaković" (bivša "Balkanska četa"), a koji se nalazio u sastavu XIII. brigade zvane "Dąbrowski", potom u XII. brigadi te naknadno formiranoj CXXIX. Internacionalnoj brigadi, u čiji su sastav ušle postrojbe "Đuro Đaković" i "Dimitrov". Bilo ih je i u različitim baterijama.[201] Osim dobrovoljaca, bile su prisutne i dobrovoljke. Većina dobrovoljki odlazi u Španjolsku tijekom 1937., i to uglavnom s područja Kraljevine Jugoslavije ili iz emigracije (Alžir, Belgija, Čehoslovačka, Francuska), gdje su

---

[196] Popović, *Istorija revolucija XX. veka*, 177.
[197] Pejić, *Historija klasičnog anarhizma u Hrvatskoj -Fragmenti subverzije*, 167.
[198] Popović, *Istorija revolucija XX. veka*, 177.
[199] Pejić, *Historija klasičnog anarhizma u Hrvatskoj -Fragmenti subverzije*, 163.
[200] Vjeran Pavlaković i Oriol Lopez Badell, *Jugoslavenski dobrovoljci u Španjolskom građanskom ratu: Povijest i kultura sjećanja* (European Observatory on Memories of the University of Barcelona Solidarity Foundation, 2020), 10.
[201] Matković, „*Svjedočanstva o Dalmatincima u Španjolskom građanskom ratu*“, 274.

boravile dobrovoljno ili su bile protjerane uslijed represivnog režima u Kraljevini. Neke su prije odlaska u Španjolsku aktivno sudjelovale u radničkom pokretu, bile članice ili surađivale s KP Jugoslavije. Dolasku u Španjolsku prethodilo je pohađanje bolničkog tečaja prve pomoći za one koje nisu imale medicinsku naobrazbu.[202] Gubici među dobrovoljcima su bili vrlo visoki, polovica je ubijena, 300 ranjenih, a 350 ih je zarobljeno nakon rata u logorima u Francuskoj diljem južne granice.[203] Po završetku rata većina jugoslavenskih dobrovoljaca boravila je u logorima St. Cyprien, Argelès-sur-Mer, Gurs i Vernet. Osim u francuskim zatvorima i logorima, Jugoslavena je bilo i u španjolskim koncentracijskim logorima koji su osnovani poslije pada Republike.[204] Oko 300 ih se uspjelo vratiti kasnije kako bi sudjelovali u NOB-u.[205] Među partizanima stradalo je otprilike njih 130, a trideset je bilo promaknuto u generalske činove. Četvorica njih – Peko Dapčević, Petar Drapšin, Kosta Nađ i Koča Popović – zapovijedali su jugoslavenskim armijama pri kraju rata. Njih pedeset i devet, odnosno svaki četvrti borac, bili su nagrađeni Ordenom narodnog heroja, najvećom počasti za partizanskog borca. Nakon Drugog svjetskog rata španjolski su veterani, poznati kao "naši Španci", bili visoko pozicionirani u Titovoj Jugoslaviji. Njih 20 bili su članovi Centralnog Komiteta KPJ[206], nekolicina su bili podpredsjednici te ministri obrane i unutarnjih poslova u kasnije stvorenoj *Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji* (FNRJ)[207], a mnogi drugi bili su veleposlanici ili direktori raznih državnih organizacija. Glavni spomenik u čast i spomen na jugoslavenske dobrovoljce u Španjolskom građanskom ratu nalazi se u Beogradu. Slično sudbini velikog dijela spomenika diljem Jugoslavije, mnogi spomenici španjolskim dobrovoljcima su također bili uništeni, oštećeni, premješteni, izmijenjeni ili jednostavno zanemareni.[208]

---

[202] Pavlaković i Lopez Badell, *Jugoslavenski dobrovoljci u Španjolskom građanskom ratu: Povijest i kultura sjećanja*, 24.
[203] Dedijer, „Tito speaks: part II", 78.
[204] Pavlaković i Lopez Badell, *Jugoslavenski dobrovoljci u Španjolskom građanskom ratu: Povijest i kultura sjećanja*, 36.
[205] Dedijer, „Tito speaks: part II", 78.
[206] Od 1952. naziv stranke je Savez Komunista Jugoslavije (SKJ).
[207] Od 1963. službeni naziv je Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ).
[208] Pavlaković i Lopez Badell, *Jugoslavenski dobrovoljci u Španjolskom građanskom ratu: Povijest i kultura sjećanja*, 42-43.

7. Problemi unutar Internacionalnih brigada

7.1 Moral i dezertiranje boraca

Često je među borcima dolazilo do pada morala, a to potvrđuje i izvještaj generala Klébera kada je jednom prilikom obavijestio Moskvu: „Počeo sam se jako brinuti o stanju Internacionalnih brigada. Tu se svašta događa: odnos Španjolaca prema njima i njihov odnos prema Španjolcima; pitanja o moralu; šovinizam pojedinih nacionalnosti (osobito Francuza, Poljaka i Talijana); želja za povratkom; prisutnost neprijatelja u redovima Internacionalnih brigada. Od presudne je važnosti da veliki čovjek bude brzo otpremljen iz velike kuće, posebno u svrhu osiguravanja vodstva u ovoj stvari.“[209] Od samih početaka najrazuzdaniji dobrovoljci su došli u sukob sa zapovjednicima makar i zbog pijanstva, dok su neprilike bile česte. Među francuskim dobrovoljcima bilo je mnogo slučajeva veneričnih bolesti[210], pogotovo zato što se nisu poduzimale mjere protiv njihova širenja. Šefovi britanskih dobrovoljaca držali su svome ljudstvu predavanja o kontracepciji.[211] Možda najdramatičnije pogoršanje morala u drugoj polovici 1937. dogodilo se u listopadu kada su Internacionalne brigade izgubile 2000 ljudi u epidemiji tifusa. Stalne nevolje u brigadama proizlazile su i iz činjenice da su dragovoljci, kojima nikada nije bio naveden staž, pretpostavljali da nakon određenog vremena slobodno mogu otići.[212] Španjolska vlada nije odobravala nikome povratak u domovinu, bez obzira na molbe ili upućene proteste. Takav strog stav vlade teško je održavao moral i organizaciju boraca. Kako bi se shvatila težina koju sa sobom nosi pitanje dopusta, moralo se prvo upoznati osobne probleme boraca. Neki su bili pozvani zbog vojnog roka u svoju domovinu, a otišli su dobrovoljno u Španjolsku, bez dozvole svojih vlada. Mogli su očekivati samo kaznu ukoliko se vrate, jer bi bili smatrani dezerterima. Mnogi su pristali dati svoj život na raspolaganje, ali nisu bili spremni prekinuti sve veze s vlastitom zemljom. Neki su bili državni namjesnici koji su tražili nekoliko mjeseci dopusta, a pri isteku dopusta ukoliko se ne pojave, gube posao i sva prava. Neki su bili pozvani natrag na samo nekoliko dana ili sati kako bi obavili određene formalnosti, a kako ne bi doveli svoje obitelji u težak položaj. Trebalo je misliti i na one dobrovoljce koji su bili teškog zdravlja, koji nisu više mogli biti korisni jedinicama i postali bi teret, a sredstava nije bilo dovoljno.[213] Onaj tko je

---

[209] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 286.
[210] Spolno-prenosivih bolesti.
[211] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 106.
[212] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 306-308.
[213] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 222-223.

želio ići kući nije mogao jer ga nisu puštali. Neki su se žalili da su se prijavili uz obećanje da će nakon 3 mjeseca biti pušteni kući, ali za to nisu imali nikakvih pismenih dokaza.[214] Dopusti su često bili otkazivani, a neki dobrovoljci koji su neovlašteno uzeli nekoliko dana, koji su im pripadali, bili su strijeljani zbog dezerterstva po povratku u svoju jedinicu.[215] Ovdje se načelo dobrovoljačke vojske koja se bori iz idealizma kosilo s vojnim potrebama. Najmanja kazna za pokušaj dezertiranja ili bijega bio je „logor za preodgoj", ali dezertiranje je ipak bilo prisutno. Britanski Foreign Office isposlovao je da se na britanske dobrovoljce ne primjenjuje smrtna kazna za dezertiranje, ali je od pedesetak drugih dezertera nekoliko njih pogubljeno.[216] Čelnici brigada koji su postali toliko uznemireni pričama o nemirima koji su se širili, nametali su sve strože disciplinske mjere. Pisma su bila cenzurirana, a svatko tko je kritizirao kompetentnost partijskog vodstva suočavao se sa zarobljeničkim logorima, pa čak i strijeljanjem. Takav način kontrole i discipline natjerao je nekolicinu da čak prijeđu na stranu nacionalista.[217] Anarhisti su također često dolazili u sukob sa pripadnicima Internacionalnih brigada. Premda su poznavali situaciju u zemlji i bilo im je jasno da su svi ti borci došli u najboljoj namjeri, smatrali su da im nisu potrebni. Prvo, opteretili su budžet Republike (svakom pripadniku milicije vlada je plaćala 10 pezeta dnevno), a drugo i najvažnije, u Španjolskoj je bilo dovoljno ljudi, ali ne i oružja.[218]

7.2 Uloga tajnih službi u Internacionalnim brigadama

Mentalitet političke sumnje, terora i ubojstava koji je tada bio prisutan u Sovjetskom Savezu prelio se također u Španjolsku i na Internacionalne brigade. Kontingent NKVD-a stigao je sa sovjetskim diplomatskim i vojnim osobljem u rujnu 1936., pod vodstvom NKVD-ovog časnika Alexandra Orlova. NKVD, ili "Čeka", kako su ga obično nazivali, postao je ozloglašen u Španjolskoj zbog svoje raširene kampanje terora koja je uključivala zatvaranje, mučenje i likvidaciju brojnih elemenata političke ljevice, od kojih je većina bila nazvana „trockistima".[219]

Ova atmosfera političkog terora prenijela se, vjerojatno neizbježno, i na Internacionalne brigade. Traženje političkog disidentstva, njegovo razotkrivanje i

---

[214] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 106.
[215] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 308.
[216] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 106.
[217] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 308.
[218] Nettlau, *Povijest anarhizma,* 167.
[219] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 159.

kažnjavanje, postalo je jedna od primarnih briga brigadnog komesarijata.[220] Dok je redoviti sustav političkih komesara brigade djelomično služio kao politička policija, glavni instrument kojim se provodila potraga za političkim disidentima unutar brigade bio je *Servicio de Información Militar* (SIM) kojeg je 9. kolovoza 1937. osnovao ministar obrane Prieto kao vojnu protušpijunsku jedinicu. U početku je SIM bio izravno odgovoran Prietu, koji je sugerirao da je osnovan prema savjetu sovjetskih „tehničara".[221] Brigada SIM-a bila je autonomna organizacija; nije bilo veze između organizacije Brigade i vlasti. U stvarnosti je brigadna SIM bila posebna postrojba Kominterne osmišljena da obavlja ulogu političkog policijskog aparata unutar brigada. U njemu su radili dužnosnici Kominterne i partijski kadrovi različitih nacionalnosti, od kojih su mnogi obavljali slične usluge za Kominternu prije Španjolskog građanskog rata. Brigadna Čeka, kako se SIM obično nazivao, djelovala je iz stožera u Albaceteu i bila pod izravnom kontrolom političkog komesarijata Internacionalnih brigada.[222] Vittorio Vidali, čelnik Kominterne poznat po Petoj pukovniji, djelovao je kao prvi šef brigadne Čeke. I Marty i Longo, kao politički zapovjednici Brigada, bez sumnje su bili blisko umiješani. Poznati njemački komunist Walter Ulbricht također je odigrao ulogu u ovoj aktivnosti. Ulbricht je, djelujući iz stožera brigade u Albaceteu, organizirao jedinicu Čeke, koja se bavila elementima koji govore njemački u brigadama, a osobno je upravljao potragom za „trockistima" među svojim sunarodnjacima i naredio smrt mnogima od njih.[223] Čeka je postavila tajne agente u sve postrojbe brigada s ciljem da prijavljuju sve riječi ili radnje koje bi se mogle protumačiti kao "disidentstvo", izraz koji je vrlo jasno uključivao kritiku komunističke partije ili komunističke politike. Svaki pojedinac koji je bio dojavljen središnjici Čeke, bilo od strane agenata Čeke, koji su u nekim slučajevima bili i službeni politički komesari, ili od strane drugih, suočavao se s uhićenjem, zatvorom ili smrću. Ako je uhićena osoba bila član komunističke partije, najčešće je bila optužena kao „trockist" i "izdajica partije". Za nekomunističke Španjolce uobičajena optužba bila je "petokolonaš". Njemački i talijanski dobrovoljci, bili oni članovi stranke ili ne, optuživani su kao agenti Gestapoa ili Organizzazione per la Vigilanza e la Repressione dell'Antifascismo (OVRA). U zatvoru, Čeka je pokušavala iznuditi priznanje od osumnjičenika korištenjem istih tehnika koje su koristili Gestapo i sovjetski NKVD; samica u ćelijama bez prozora bila je premala da se čovjek u njoj

---

[220] Jef Last, The Spanish Tragedy (London i New York: Routledge. 2010), 416.
[221] Paul Preston, The Spanish Holocaust: Inquisition and Extermination in Twentieth-Century Spain (London: HarperPress, 2012), 416.
[222] Burnett Bolloten, *The Spanish Civil War: Revolution and counterrevolution* (The University of North Carolina Press, 1991), 546-548.
[223] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 153.

može kretati, uskraćivanje hrane, vode i sna, danonoćna ispitivanja, premlaćivanja i razne druge metode. Završna tehnika brigadne Čeke bila je strijeljanje u dvorištu ili ulazak u podrum i likvidacija metkom u potiljak. Ako su zatvorenici umrli tijekom mučenja, slučaj se obično opisivao kao samoubojstvo.[224] Lov na „špijune“, „sabotere“ i „trockiste“ u Albaceteu, koji je Marty oduševljeno podržavao, potkopao je moral i koheziju postrojbe jer su dobrovoljci postali svjesni nesposobnosti svojih vođa, a opadanje morala odražavalo se u dezerterstvima, dok su mnogi od onih koji su se vratili kući napustili partiju. Lov na „trockiste“ pod vodstvom tajne policije NKVD-a sa zatvaranjem u tajne zatvore, stvorio je atmosferu paranoje jer je Sovjetski Savez izvozio ne samo oružje u Španjolsku, već i čistke. To je dovelo do toga da su mnogi brigadisti, osobito nestranački članovi, počeli vjerovati da se bore za represivno, a ne za progresivno čovječanstvo.[225] Stupanj paranoje u vrijeme lova na „trockiste“ bio je gotovo nevjerojatan. Svaka greška, kojih je bilo mnogo, pripisivana je namjernoj sabotaži. General Walter je bio toliko uvjeren da su brigade infiltrirane da je, poput Juana Modesta, republikanskog generala, postavio mitraljeze iza linija kako bi spriječio bataljune da se predaju nacionalistima.[226] Osobito je visok udio likvidiranih bio među Poljacima, Slavenima, Nijemcima i Mađarima, posebno među onima koji su u Španjolsku došli iz Moskve. To su bila pogubljenja po kratkom postupku, koja je u većini slučajeva tajno provodio SIM. Njegove dokaze o opsežnim uhićenjima i pogubljenjima pripadnika Internacionalnih brigada potvrđuje Carlo Penchienati, bivši zapovjednik bataljuna „Garibaldi“, koji tvrdi da je „Čeka funkcionirala punim kapacitetom" u to vrijeme. Teror je jednostavno bio produžetak onoga što se već duže događalo u Albaceteu, gdje je André Marty, organizator brigada, poznat kao "krvnik iz Albacetea", uspostavio stožer NKVD-a, prema bivšem njemačkom komunistu Gustavu Régleru, političkom komesaru XII. Internacionalne brigade.[227] Marty je kasnije priznao da je naredio strijeljanje oko 500 brigadira, gotovo jedne desetine od ukupnog broja ubijenih u ratu, ali neki dovode u pitanje ovu brojku.[228]

---

[224] Isto, 162.
[225] Hooton, *Spain in arms: A millitary History of the Spanish Civil War 1936-1939*, 54.
[226] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 285.
[227] Bolloten, *The Spanish Civil War: Revolution and counterrevolution*, 571.
[228] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 161.

8. Najpoznatije bitke Internacionalnih brigada

8.1. Prva bitka za Madrid

Nacionalisti su 29. listopada započeli žestoko bombardiranje Madrida, dok se istovremeno vojska Afrike probijala, selo po selo, do jugozapadne periferije grada i zauzela zračnu luku Getafe 4. studenog.[229] Nacionalisti 6. studenoga 1936. stižu do Casa del Campo-a (park koji se nalazi uz Sveučilište u Madridu) i ondje ih zadržavaju jedinice sindikalne milicije UGT-a i CNT-a te Peta pukovnija Enriquea Listera.[230] Dana 5. studenoga stiže naređenje da se sve spremne ljude pošalje u Madrid koji je u opasnosti. Iz španjolske KP hitno se obraćaju dobrovoljcima jer je došlo do odlučujućeg trenutka. Unatoč predviđenim rokovima i planovima, odlučeno je da se odmah otputuje u Madrid te su tako upućeni francusko-belgijski, njemački i poljski bataljuni koji su činili IX. Internacionalnu brigadu.[231] Dan kasnije, vlada je očekujući neizbježan nacionalistički napad, napustila Madrid te preselila svoje sjedište u Valenciju. Dana 7. studenog republikanske mješovite brigade konačno su blokirale nacionalističke snage koje su napredovale prema zapadnom Madridu kroz otvoreno područje Casa de Campo-a, sprječavajući ih da prijeđu rijeku Manzanares.[232]

Sutradan, 8. studenoga, dolaze dobrovoljci XI. brigade koji su, marširajući madridskom avenijom, pjevali „Internacionalu“ na brojnim jezicima.[233] Uz entuzijastične povike „Vivan los Rusos!“ 3 500 vojnika XI. brigade promarširalo je duž Gran Vie, najpoznatije madridske ulice. S njima dolaze i zapovjednici, poput generala Klébera, čija je popularnost zasjenila popularnost Miaje, Lukacsa i Hansa Kahlea.[234] Bataljuni XI. brigade zauzeli su položaje u predgrađu na rijeci Manzanares kod Francuskog mosta u sektoru Casa del Campo i u Sveučilišnom gradu.[235] Dana 9. listopada nastavljene su žestoke borbe, a nacionalisti su se uspjeli probiti u Sveučilišni grad koji su branili bataljuni XI. brigade. Savez za obranu izdao je naređenje da se prijeđe u protunapad. Iz Albacetea je hitno organizirana XII. brigada koju su činili bataljuni „Garibaldi“, francusko-belgijski bataljun i bataljun „Thälmann“.[236] Dok prvi dobrovoljci pogibaju, Dolores Ibárruri[237], poznatija i kao *La*

---

[229] Lannon, *The Spanish Civil War*, 47.
[230] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 18.
[231] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 78.
[232] Lannon, *The Spanish Civil War*, 48.
[233] Rene Lovrenčić, *Nemirni mir : svijet 1918.-1939*. (Zagreb : Mala zvona, 2011), 211.
[234] Braue i Temime, *The revolution and the civil war in Spain*, 246.
[235] Begović, „Internacionalne brigade“, 157.
[236] Popović, I*storija revolucija XX. veka*, 148.

Passionaria, heroina Španjolske, u podrumima Instituta za arhitekturu ispunjenim vojnicima, održala je govor u kojem je istaknula: „Vi se borite, vi se žrtvujete za slobodu i nezavisnost Španjolske“.[238] Bataljun „Edgar André“, koji je pretrpio strašne gubitke, još uvijek se držao u Sveučilišnom gradu, ali mu je sa sjevera prijetilo napredovanje Marokanaca u Casa de Campo. Smjelim zamahom, Kléber je povukao cijelu XI. Internacionalnu brigadu koja se raspršila po prvim linijama bojišnice i bacio ih, sa namještenim bajunetima, na marokanske jedinice u očajničkom protunapadu na Casa de Campo. Nakon žestokih borbi, koje su trajale cijelu noć, Marokanci su se povukli. Internacionalne brigade su očistile Casa de Campo, ali su izgubile trećinu svojih snaga.[239] Nakon dvadesetak dana borbi republikanci su uspjeli obraniti Madrid. Ulicama grada prolazila je demarkacijska linija gdje su se s jedne strane nalazili falangisti i Marokanci, a s druge borci svih španjolskih pokrajina, raznih političkih struja te dobrovoljci cijelog svijeta.[240] Dolazak XI. Internacionalne brigade, kojom je zapovijedao general Kléber, imao je snažan učinak na stanovništvo Madrida. Općenito se smatrala najboljom brigadom. General Kléber pretvoren je u heroja, ali je to za njega kasnije postalo opasno kada su ga kolege sovjetski časnici optužili za 'kleberizam', što je značilo da želi prisvojiti svu slavu za sebe na račun Španjolaca.[241] Smatra se da je general Vladimir Goriev, sovjetski časnik koji je upravljao vojnom obranom grada, naredio brigadi da ode u Madrid. Ovaj se zaključak čini najrazumnijim s obzirom na stvarni odnos između Gorieva i Miaje te stvarni odnos između Gorieva (koji predstavlja sovjetsku vlast) i zapovjedništva brigade. Organizacija i zapovijedanje Internacionalnim brigadama uredno su se uklapale u veću sovjetsko-kominternovsku mašineriju u Španjolskoj.[242]

---

[237] Dolores Ibárruri, poznata pod pseudonimom „La Pasionaria“, bila je španjolska političarka koja je stekla reputaciju strastvenog govornika tijekom Španjolskog građanskog rata te osmislila republikanski borbeni poklič “No pasarán! ” (“Neće proći!”). Ibárruri je siromaštvo natjeralo da napusti školu u dobi od 15 godina kako bi radila kao krojačica, a kasnije i kao kuharica. Pridružuje se novoosnovanoj Španjolskoj komunističkoj partiji 1920. godine. Nekoliko puta bila zatvarana zbog političkih aktivnosti, a također se pojavila i kao jedna od komunističkih zastupnica u republičkom parlamentu. Nakon pobjede Francisca Franca 1939. pobjegla je u Sovjetski Savez, gdje je tijekom godina predstavljala svoju stranku na kongresima u Kremlju, sve do 1960. kada prestaje obnašati funkciju glavnog tajnika. Iako je bila na glasu kao staljinist, prosvjedovala je protiv sovjetske invazije na Čehoslovačku 1968. Vratila se u Španjolsku 13. svibnja 1977., oko 18 mjeseci nakon Francove smrti i 34 dana nakon što je španjolska vlada ponovno legalizirala Komunističku partiju. Te godine je ponovno izabrana u španjolski parlament, ali je kasnije dala ostavku zbog lošeg zdravlja. „Dolores Ibárruri“, Encyclopaedia Britannica, pristup ostvaren 7. IX. 2022., https://www.britannica.com/biography/Dolores-Ibarruri.
[238] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 80.
[239] Braue i Temime, *The revolution and the civil war in Spain*, 249.
[240] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 110.
[241] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 178.
[242] Richardson, *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*, 48.

8.2 Jarama

Pošto nisu uspjeli zauzeti Madrid sa sjevera i zapada, nacionalisti su pokušali još jednu ofenzivu na bojištu od deset kilometara jugoistočno od grada u dolini Jarama. Napali su u pet kolona pod vodstvom generala Joséa Enriquea Varele, a svaku su pojačale jedinice Marokanaca i stranih legionara iz vojske Afrike, uz podršku topništva Legije Condor.[243] Zapovjednici tih kolona bili su García Escámez, Sáenz de Buruaga, Fernando Barrón, Carlos Asensio i Ricardo Rada.[244] Neposredni cilj operacije bio je doseći i prijeći rijeku Manzanares, a dugoročni otvoriti široko bojište jugozapadno od Madrida i prekinuti komunikaciju s Valencijom. Međutim, zbog obilne kiše napad je odgođen za 6. veljače. 1937[245] Republikanci su također planirali napad na tom području, ali se to nije dogodilo je jer Miaja odbijao da se Armija Centra generala Pozasa pojača trupama iz Madrida. Početak napada 6. veljače iznenadio je republikanske snage. Postrojbe Garcíe Escámeza započele su sa žestokim napadom na gradić Ciempozuelos koji je branila novoformirana XV. brigada čije su prednje linije bile pregažene. Rada je na sjeveru krenuo da zauzme 600 metara visok vrh La Marañosu gdje su dva republikanska bataljuna pružala otpor do posljednjeg čovjeka.[246] Dana 11. veljače, u zoru, marokanske trupe iz Barronove brigade, koristeći svoje velike trokutaste noževe, ubile su francuske stražare bataljuna „André Marty“ (XIV. Internacionalna brigada), koji su čuvali željeznički most Pindoque između Vaciamadrida i San Martin de la Vegada.[247] Nekoliko dobrovoljaca stiglo je u bijegu do Argande sa mosta Pindoquea. Rekli su da su bili opkoljeni sa svih strana i da im je jedini izlaz bio bijeg te da su došli do štaba da ga pozovu na uzbunu. Odmah su dane naredbe za mobilizaciju cijele brigade i slanje svih raspoloživih snaga kako bi se zaustavilo napredovanje nacionalista. Upotrijebljene su rezervne čete bataljuna „Garibaldi“ koje su se trebale koncentrirati ondje gdje je bila najveća prijetnja. Tako su nacionalisti prešli most i uspjeli uništiti cijelu četu francusko-belgijskoga bataljuna. Kroz tu pukotinu prošlo je 5 nacionalističkih bataljuna, koje su pratili tenkovi. Nacionalisti su uspjeli stvorili širok i čvrst mostobran. Između mosta Argande koji je pod kontrolom dobrovoljaca i mosta kod Pindoque, kojeg su zauzeli nacionalisti, bilo je 3 do 4 kilometra riječnog toka.[248] Brigade, među kojima su bile i XI., XII., XIV., kao i novoformirana XV. brigada koja je po prvi put ušla u borbu,

---

[243] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 21.
[244] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 102.
[245] Braue i Temime, *The revolution and the civil war in Spain*, 257.
[246] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 92.
[247] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 210.
[248] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 195.

preuzele su obrambene položaje prema kojima su nacionalističke snage upotrijebile velike količine precizne njemačke artiljerije. Varelini tenkovi napredovali su 14. veljače u pravcu Arganda- Chinchón.[249] Novina je i to što se u ovoj bitki raspolagalo s mnogo ratnog materijala. Nacionalisti su imali novu vrstu lako pokretnih topova njemačke proizvodnje, a republikanci su prvi put koristili protuavionsku artiljeriju. Ovdje je i jedna internacionalna baterija koja je, tek što je zauzela položaj, uspjela srušiti po prvi put, nacionalistički zrakoplov marke „Fiat“ što je izazvalo veliko iznenađenje kod dobrovoljaca.[250] Napadi nacionalista doživjeli su vrhunac 14. i 16. veljače, a 17. veljače inicijativu preuzimaju jedinice Narodne armije.[251] Istog dana, krenuo je kontranapad republikanskih snaga, a zatim je general Gal, koji je zapovijedao brigadistima, napao nacionalističku liniju između Pingarrona i San Martina, no bez uspjeha.[252] U tim borbama nacionalisti su izgubili 20 000, a Narodna armija oko 15 000 ljudi.[253] Frankove snage zadržale su mostobran, ali nisu postigle cilj.[254]

8. 3 Guadalajara

Nakon neuspjeha u pokušajima da uđu u Madrid sa sjevera i jugozapada i da odsjeku glavni grad od ceste Valencije kod Jarame, nacionalisti su poduzeli ono što je trebalo biti njihov posljednji pokušaj da opkole Madrid sa sjeveroistoka, napad kod Guadalajare.[255] Do rata, Guadalajara je bila miran provincijski grad iznad kanjona kojim se rijeka Henares spuštala s planina Guadarrame.[256] U prosincu Mussolini je poslao značajnu pomoć u ljudstvu i oružju. Tada se iskrcava prva grupa fašističkih „dobrovoljaca“ u Cádizu, a zatim i druga grupa od 3 000 boraca koja se raspoređuje između Cádiza i Seville. Od tih snaga se formiraju dvije pukovnije koje dobivaju potrebno oružje i sredstva iz Italije. Za talijanske snage u Sevilli osniva se južna baza koja dobiva sva potrebna sredstva. U periodu od dva mjeseca Franco dobiva iz Italije 66 brodova puna ratnog materijala. Južna baza pretvara se u „intendanturu“., a osniva se nova južna baza u Sevilli i sjeverna baza kod Arande del Duero, oko 1 000 km dalje od luka za iskrcavanje. Ta sjeverna baza trebala je podržati planirani

---

[249] Popović, *Istorija revolucija XX. veka*, 171.
[250] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 201.
[251] Begović, „Internacionalne brigade“, 191.
[252] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 97.
[253] Begović, „Internacionalne brigade“, 191.
[254] Popović, *Istorija revolucija XX. veka,* 171.
[255] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 24.
[256] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 99.

napad na Guadalajaru.[257] Bitka je zapravo pogrešno nazvana, budući da se sva radnja odvijala oko Pueble Trijueque i Brihuege, nekih 20 kilometara od grada. Nacionalistički pokušaj napada na Guadalajaru bio je dio šireg plana da se povežu s trupama u blizini Jarame i tako opkole Madrid. Nacionalisti su bili organizirani u pet divizija: Divizija „Soria“ pod Joséom Moscardom (15 000 Marokanaca), tri talijanske fašističke divizije „crnokošuljaša“ (35 000) pod zapovjedništvom generala Maria Roatte, divizija „Dio lo Vuole“ (Edmondo Rossi), divizija „Crnog plamena“ (Guido Amerigo Coppi), divizija „Crne strijele“ (Luigi Nuvoloni) te još jedna formacija talijanske regularne vojske, divizija 'Littorio' (Annibale Bergonzoli).[258] Marokanske i Francove snage bile su iscrpljene bitkom na Jarami i bile su u sporednoj ulozi.[259] Ujutro 8. ožujka 1937, nakon tri sata topničke pripreme, tenkovi generala Coppija krenuli su u napad. Idući dan, 9. ožujka zauzeli su Almadrones, 25 kilometara od Guadalajare. Situacija je bila kritična. Bitka se odvijala na dvije linije, na cesti Madrid Torija-Saragossa i na cesti Torija-Brihuega. Navečer 9. ožujka general Coppi je zauzeo Brihuegu. Nastavio je s napredovanjem od 10. do 13. ožujka kada su sve talijanske divizije ubačene u bitku.[260] U podne je bataljun „Garibaldi“ krenuo cestom iz Torije prema Brihuegi. Brigadisti nisu znali da su Coppi i Nuvolini već zauzeli Brihuegu. Na 5 kilometara od Brihuege, naišli su na jednog motociklista iz Coppijevih „crnih plamenova“ koji, kada ih je čuo da govore talijanski, pitao da li je to put za Toriju. Brigadisti su potvrdno odgovorili te se motociklist zatim vratio svojim jedinicama. Coppi je zaključio da su Talijani na koje je naišao njegov motociklist bili Talijani iz Nuvolonijeve divizije, pa je nastavio napredovanje. To je učinio i Ilio Barontini, komunist iz Livorna, komesar bataljuna „Garibaldi“. Rasporedio je ljude u vinogradima lijevo od puta, gdje su bili u kontaktu s XI. Internaciolnom brigadom koja se također nalazila u blizini. Kada su se pojavili Coppijevi tenkovi, pripadnici bataljuna „Garibaldi“ dočekali su ih paljbom iz mitraljeza. Zatim je upućeno i pješaštvo „crnih plamenova“ čime dolazi do susreta dviju talijanskih suparničkih strana. Zapovjednik „crnih plamenova“ upitao je druge Talijane zašto su pucali u njega, a oni su odgovorili „Noi siamo Italiani di Garibaldi“[261] te se skupina crnokošuljaša predala.[262] Predvečer, na francuskoj cesti bataljuni „Thälmann“ i „Edgar André“ povlače se prema Trijequeu nakon cjelodnevnih borbi. Nacionalističke snage iskoristivši kišu i mrak, prodiru u Palacio de Ibarra, u blizini šume koja je bila nekoliko

---

[257] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 231.
[258] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 24.
[259] Begović, „Internacionalne brigade“, 191-192.
[260] Braue i Temime, *The revolution and the civil war in Spain*, 258.
[261] Mi smo garibaldijevi Talijani.
[262] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 100-101.

stotina metara južno od poprečne ceste koja iz Brihuege vodi do državne ceste.[263] Nicoletti, bojnik Vidali i politički čelnici talijanskih Internacionalnih brigada pripremili su propagandnu shemu usmjerenu na njihove sunarodnjake. Bacani su letci iz zrakoplova koji su, zajedno s velikim zvučnicima u blizini bojišnice potkopavali moral Mussolinijevih vojnika: „Braćo, zašto ste došli u tuđinu ubijati radnike? Mussolini vam je obećao zemlju, ali ovdje ćete pronaći samo grob. On vam je obećao slavu; naći ćete samo smrt.“[264] Dana 12. ožujka, republikanske trupe, s bataljunom „Garibaldi“ i sovjetskim tenkovima, krenule su u protunapad. Talijanski laki tenkovi s fiksnim mitraljezima bili su ranjivi na sovjetski T-26 s okretnim topom na kupoli. Roatta se nalazio u očajničkoj poziciji, a Franco je tvrdio da njegovi generali ignoriraju naredbe.[265] Cestu na relaciji Trijueque - Brihuega je 11. ožujka držao bataljun „Garibaldi“. Cesta iz Torije penjala se uskim i strmim zavojima da bi dostigla visoravan gdje se odvijala bitka. Onaj tko je dolazio odozdo, u većini slučajeva nije primjećivao da se na početku ravnice odvaja sporedna cesta kojom trebaju proći neprijateljska vozila kada su dolazila do prvih linija opskrbe. Mnogi su vozači ne razmišljajući išli punom brzinom cestom koja je bila ispred njih i tako došli pod mitraljesku vatru ili u zarobljeništvo garibaldinaca. To se dogodilo i vozačima dvaju kamiona koji su prenosili hranu, potrepštine i cigarete. Kamioni su zaustavljeni i ispražnjeni, a idućeg dana garibaldinci su na čitavom bojištu pušili „Macedonia-esportazione“, vrstu talijanskih cigareta. To se događalo i kasnije kada su zaplijenjena još dva kamiona koja su donosila porcije tople hrane. Četa koja je nadzirala cestu je bila već navikla na to. Čim bi uočili kamione, posakrivali bi se te ispalili rafal pri čemu su neki vozači uspjeli pobjeći, dok su drugi bili primorani predati se.[266] General Roatta naredio je dan odmora svojim postrojbama 12. ožujka, a to je omogućilo republikanskim zračnim snagama da bombardiraju i napadaju stacionirane jedinice. Republikanska XI. divizija zatim je izvršila protunapad uz potporu oklopa. Bataljun „Thälmann“ ponovno je zauzeo Trijueque, dok su se mnogi Talijani predali. Veći dio 10. i 11. ožujka „Garibaldi“ i divizija „crnog plamena“ vodili su „građanski rat unutar građanskog rata“ oko palače Ibarra.[267] Palacio de Ibarra je bio skup raznih zgrada koje su smještene u šumi. Njega je zauzeo bataljun „Toskanski vukovi“. Dana 14. ožujka i garibaldinci kreću u napad. Kako je napad krenuo, garibaldinci su imali podršku tenkova. Protivnik, kada je uočio

---

[263] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 238.
[264] Braue i Temime, *The revolution and the civil war in Spain*, 258-259.
[265] Paul Preston, The Spanish Civil War: Reaction, Revolution, and Revenge (London: Harper Perennial. 2006), 196-197.
[266] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 241-242.
[267] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 24-25.

tenkove, pobjegao je sa svojih položaja prema ograđenom prostoru u Palaciju, ali nakon kasnijih borbi se predaje.[268] Nakon trodnevnog zatišja, republikanci su 18. ožujka krenuli u ofenzivu uz podršku više od 100 zrakoplova i teške artiljerije. XI. i XIV. brigada, zajedno sa 70 sovjetskih tenkova, probile su se prema naprijed i Talijani su brzo razbijeni. Republikanci su uspjeli vratili dio terena, iako su nacionalisti zadržali dio teritorija (oko 12 km u dubinu), koji nisu kontrolirali 8. ožujka. To je do tada bila najkrvavija bitka u građanskom ratu.[269] Sve u svemu, to je predstavljalo poraz za nacionaliste jer su talijanske snage bile razbijene. Duce je tada rekao njemačkom veleposlaniku u Rimu, Ulrichu von Hassellu, da nijednom Talijanu neće biti dopušteno da se vrati živ sve dok pobjeda nad Republikom ne izbriše sramotu Guadalajare.[270]

8.4 Brunete

Nakon što su zauzeli Bilbao 19. lipnja 1937., nacionalisti su se pripremali da zadaju odlučan udarac Santanderu. Planove je trebalo preduhitriti, napasti ondje gdje je republikancima najpogodnije. Vlada novog premijera Juana Negrína, je željela poduzeti ofenzivu koji je isplanirao republikanski stožer na sektoru Guadarrame.[271] Prva velika ofenziva Narodne armije bila je ofenziva na Brunete.[272] Operacija je imala dvostruki cilj: zaustaviti nacionalističku ofenzivu na sjeveru prisiljavanjem Franca da povuče dio snaga uključenih u Baskiji i dosezanjem komunikacijske mreže Navalcarnero napadom zapadno od Madrida, natjerati nacionaliste da se povuku na Tagus te izolirati trupe smještene u neposrednom predgrađu prijestolnice. Uspjeh ovog plana, čak i ako bi protivnik uspio izbjeći okruženje, prisilio bi ga na brzo povlačenje i rasteretio Madrid.[273] Armija je imala 85 000 ljudi te je raspolagala s 40 oklopnih kola, 300 zrakoplova, 130 tenkova i više od 200 poljskih topova.[274] Koncentrirana su bila 2 korpusa pod zapovjedništvom Miaje: V. korpus pod zapovjedništvom Juana Modesta sastojao se od XI. divizije (Lister), XLVI. divizije (El Campesino) i XXXV. divizije (Walter), a potonja je uključivala XI. internacionalnu brigadu. XVIII. korpus pod Juradom činio je XV. diviziju (Gal), uključujući XIII. i XV. Internacionalnu brigadu, XXXIV. divizija (Galan) i X. divizija (Enciso) te još tri topničke

---

[268] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 249.
[269] Begović, „Internacionalne brigade“, 191.
[270] Preston, The Spanish Civil War: Reaction, Revolution, and Revenge, 197.
[271] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 307.
[272] Begović, „Internacionalne brigade“, 195.
[273] Braue i Temime, *The revolution and the civil war in Spain*, 400.
[274] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 100-101.

grupe i oklopni bataljun.[275] Plan je bio da se napadom s linije sjeverno od ceste Madrid- El Escorial izvrši prodor na Brunete, selo od 1556 stanovnika, kako bi se sa zapada odsjekle nacionalističke snage koje prijete Madridu. Za udarnu snagu je određena XV. Internacionalna brigada pod zapovjedništvom jugoslavenskog komunista Vladimira Ćopića, a uz nju su bile još XI. Internacionalna brigada pukovnika Steinera i XIII. Internacionalne brigada (uglavnom sastavljena od Slavena i Francuza), koju je vodio komunist Krieger (Vincenzo Bianco). Poslije će u borbi dijelom sudjelovati i Pacciardijeva XII. uglavnom talijanska Internacionalna brigada.[276] Napad je iznenadio nacionaliste. Na sektoru Villanueva del Pardillo, Villanueva de la Canjada i Kihorna, drugog dana je izvršen prodor dubine 18 kilometara te je zauzet Brunete. Daljnjem napredovanju nacionalisti su pružili otpor u okruženim mjestima Villandueva del Pardilla i Kihorna. Tada dolazi do neodlučnosti zapovjedništva republikanaca te nije produženo napredovanje jedinica istim tempom. To su iskoristili nacionalisti da prebace zrakoplovstvo, artiljeriju i pješadiju sa sjevernog bojišta i 14. srpnja krenu u protunapad.[277] Varela 18. srpnja pokreće protunapad uz nadmoćnu potporu zrakoplovstva i topništva.[278] U prvim satima popodneva 23. srpnja nacionalistički tenkovi stižu do prvih kuća u Bruneteu. Dan kasnije, nacionalisti definitivno zauzimaju Brunete. Do 28. srpnja traju borbe duž cijelog bojišta. Uz španjolske jedinice koje su se nalazile na tom sektoru prisutne su bile i XI., XII. i CL. Internacionalna brigada. Položaji su ostali nepromijenjeni. Kasnije, 31. srpnja, nacionalisti, vidjevši uzaludnost napada, posustaju te šalje trupe i materijale prema sjeveru.[279] U konačnici, nacionalisti su uspjeli vratiti dio terena i Brunete, dok su jedinice Internacionalnih brigada, posebno XIII. i XV. pretrpjele velike gubitke.[280] Obje su strane tvrdile da su pobijedile, ali neiskustvo zapovjednika Republike rezultiralo je skupim neuspjehom u iskorištavanju početnih dobitaka.[281]

8. 5 Ebro

Republikanska ofenziva preko rijeke Ebro imala je dva cilja: ublažiti pritisak na Valenciju i spojiti podijeljeni republikanski teritorij. U tu svrhu je okupljena vojska od 80 do

[275] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 26.
[276] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 181.
[277] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 325.
[278] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 28.
[279] Longo, *Internacionalne brigade u Španjolskoj*, 325.
[280] Begović, „Internacionalne brigade“, 195.
[281] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 28.

100 000 vojnika pod zapovjedništvom Juana Modesta, koja se sastojala od V. korpusa (Enrique Lister), XII. korpusa (Etelvino Vega), XV. korpusa (Manuel Taguena) te XVIII. korpusa u pričuvi (Jose del Barrio). U XV. korpusu nalazile su se XLV. divizija (uključujući XII. i XIV. Internacionalnu brigadu) i XXXV. divizija (uključujući XI., XIII. i XV. Internacionalnu brigadu). Za ofenzivu bilo je dostupno oko 70-80 poljskih topova, 27 protuzračnih topova, 22 tenka T 26 i četiri satnije oklopnih vozila, s nekih 120 zrakoplova u potpori.[282] U napadu jedino nije sudjelovala CXXIX. divizija koja je u to vrijeme bila na bojištu koda Levantea.[283] U vrijeme bitke za Ebro najmanje dvije trećine trupa Internacionalnih brigada bili su Španjolci.[284] Prelazak rijeke Ebro i napad na nacionalističke položaje počeo je 25. srpnja 1938. u 0:15 na sektoru od Mekinese na ušću rijeke Segre do Amposta kod Tortose. Prilaz rijeci, prijelaz iste i napad su bili dobro organizirani. Budući da nije bilo dovoljno desantnih čamaca, korištene su ribarske barke i druga sredstva. Prelazak najveće španjolske rijeke predstavljao je uspjeh za Narodnu armiju. Dolazi do žestokih borbi u kojima su se preko 3 mjeseca izmjenjivali napadi i protunapadi. Nacionalisti su, da bi podržali prodor pješadije, masovnom upotrebom artiljerije doslovce preorali pozicije republikanaca. U tim borbama, nacionalisti su ispalili 1 250 000 granata na položaje Narodne armije.[285] Franco je pripremao glavni protuudar. Usred takve situacije, povučene su Internacionalne brigade.[286] Tako je XXXV. divizija povučena s bojišta 23. rujna, a XLV. divizija 25. rujna. Francova posljednja velika ofenziva na preostale mostobrane u izbočini Ebra pokrenuta je sa sedam divizija 30. listopada, uz potporu topništva i zrakoplovstva. Ozbiljne borbe nastavile su se do sredine studenog, kada je palo posljednje selo koje su držali republikanci.[287] Posljednja velika republikanska ofenziva i najveća bitka građanskog rata bila je gotova. Bilo je gotovo 100.000 žrtava.[288]

---

[282] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 46.
[283] Begović, „Internacionalne brigade“, 199.
[284] Bowen i Alvarez, *A Military history of modern Spain: From the Napoleonic era to the International War on terror*, 105.
[285] Begović, „Internacionalne brigade“, 200.
[286] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 284.
[287] Bradley i Chappel, *International brigades in Spain 1936-39*, 47.
[288] Lannon, *The Spanish Civil War*, 64.

9. Raspuštanje Internacionalnih brigada

Dana 5. lipnja jednoglasno je odobren plan o povlačenju boraca, ali on nije mogao imati nikakvog značaja sve dok ga nisu usvojile obadvije zaraćene strane. Republikanska vlada dala je svoj pristanak na plan 26. lipnja, ali je u Burgosu, gradu u kojem je bilo centralno zapovjedništvo nacionalista, stanje bilo drugačije. Prevladalo je uvjerenje da je najbolje „dobiti na vremenu“, a ta taktika je već trajala zadnjih dvije godine rata.[289] Plan za povlačenje dobrovoljaca, koji su stvorili Britanci, potkopan je anglo-talijanskim paktom. Lord Halifax smatrao je djelomično povlačenje trupa dovoljnim da se zadovolji sporazum o neintervenciji. Franco nije bio siguran kako reagirati na revidirani britanski plan o povlačenju stranih snaga iz Španjolske, nakon što ga je 5. srpnja odobrio odbor u Londonu.[290] U konačnici, 5. srpnja Odbor za neintervenciju je postigao sporazum o planu za povlačenje dobrovoljaca. Kao što je Njemačka tražila, zaraćena prava obiju strana bit će priznata kad se sa svake strane povuče 10 000 ljudi. Dvije komisije su bile spremne. Prva je morala pronaći način da prebroji dobrovoljce, koji su još uvijek bili razbacani po obje Španjolske. Glavni tajnik odbora, Francis Hemming, dobio je zadatak da dobije suglasnost od španjolskih vlasti. Ali Francovo jasno neprijateljstvo spriječilo ga je da dovrši svoj zadatak. Druga komisija, aktivnija, preselila se u Toulouse u kolovozu. To je bila Komisija za razmjenu zarobljenika koju je vodio feldmaršal Sir Philip Chetwode. Doprinijela je organizaciji, a vjerojatno su Chetwode i njegovi kolege, Cowan u republikanskoj Španjolskoj i Mosley u nacionalističkoj Španjolskoj, dali učinkovit doprinos pripremama za kraj sukoba.[291] Naposljetku, 16. kolovoza, Franco je odgovorio britanskom predstavniku Robertu Hodgsonu. Zahtijevao je ispunjavanje prava zaraćenih strana prije nego što je dostignuta britanska minimalna brojka za povlačenje od 10 000 ljudi na svakoj strani. Njegov stav je gotovo sigurno bio ohrabren činjenicom da su Britanci izvršili pritisak na Francuze da zatvore granicu republikanskom ratnom materijalu.[292] Na sjednici Lige naroda 21. rujna 1938., Juan Negrín, predsjednik republikanske vlade, ponudio je demobilizaciju svih dobrovoljaca iz republikanske vojske s ciljem da se povuku njemačke i talijanske jedinice iz sastava Francovih snaga. Prijedlog je na kraju usvojen.[293] Radilo se o mudrom propagandnom potezu, jer su Republika i nacionalisti

---

[289] Popović, *Istorija revolucija XX. veka*, 236-237.
[290] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 363.
[291] Braue i Temime, *The revolution and the civil war in Spain*, 495.
[292] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 363.
[293] Ogorec, *Ratovi 20. stoljeća,* 55.

preuveličali svoje uloge. Ravnoteža u Internacionalnim brigadama je nadoknađena sa Španjolcima.[294] Negrín je o tome službeno obavijestio strane dobrovoljce 9. listopada. Strani borci odmah su povučeni s bojišta, bilo ih je točno 12 673. Razlozi zbog kojih se španjolska vlada odlučila na taj potez leži u činjenici da je htjela da vlade Velike Britanije i Francuske ne priznaju Francu pravo zaraćene strane. Također, u republikanskim redovima bilo je samo 12 000 stranaca čime bi šteta u vojnom smislu bila minimalna.[295] Od stranaca su se tu još uvijek nalazili pukovnik Hans Kahle, kao zapovjednik divizije na bojištu, ali su njegove jedinice, kao i one generala Waltera, bile španjolske. I u bataljunu Lincoln je bilo ¾ Španjolaca. Zato je Negrín i mogao da, bez značajnije štete, u Ženevi, u vrijeme dok je trajala kriza oko Sudeta[296], predloži povlačenje svih stranih dobrovoljaca iz republikanske Španjolske i od Lige naroda.[297] Za vrijeme oproštaja od boraca 28. listopada, Internacionalne brigade okupile su se na oproštajnoj paradi niz Diagonalu u Barceloni. Na ulicama je bilo oko 300 000 ljudi, a zrakoplovi su letjeli iznad njih spremni braniti ih u slučaju napada nacionalista.[298] Dobrovoljci su marširali bez oružja, zasuti cvijećem. Na tribinama su vlast predstavljali Negrín, general Rojo, pukovnici Modesto i Lister, Dolores Ibárruri i drugi republikanski čelnici.[299] Govor su držali Negrín i Ibárruri te su se zahvalili dobrovoljcima. U svom je govoru Ibárruri na tren oživjela ideale onih kojima je za vrijeme herojskih dana bilo stalo do borbe Španjolske. Prvo se obratila ženama Barcelone: „Majke! Žene! Kad godine prođu i ratne se rane zacijele; kad se u stvarnosti slobode, ljubavi i blagostanja vrate mutne uspomene na bolne i krvave dane; kad mržnja odumre i kad se svaki Španjolac bez razlike osjeti ponosnim svojom slobodnom zemljom – tad recite svojoj djeci! Pričajte im o internacionalnim brigadama! Pričajte im kako su ti ljudi prešli mora, planine, granice načičkane bajunetima i čuvane bijesnim psima željnim da im razderu meso, da bi došli u našu zemlju gdje će biti križari slobode. Odrekli su se svega, ljubavi, domovine, doma i imetka – očeva, majki, žena, braće, sestara i djece – došli su i nama rekli: Tu smo, vaša stvar, stvar Španjolske i naša je. To je stvar sveg naprednog i slobodoumnog čovječanstva. Danas oni odlaze. Mnogi od njih, tisuće njih, ostaju ovdje da

---

[294] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 363.
[295] Popović, *Istorija revolucija XX. veka*, 236-251.
[296] Kriza nastala zbog spora oko Sudeta u Čehoslovačkoj, gdje je živjela njemačka manjina. Adolf Hitler zahtijevao je da se Sudeti pripoje Trećem Reichu prijeteći ratom ukoliko se ne udovolji njegovi zahtjevi. Uslijedio je Münchenski sporazum koji su sklopili premijeri Velike Britanije i Francuske Neville Chamberlain i Édouard Daladier s Hitlerom i Mussolinijem 30. rujna 1938. prema kojemu je Čehoslovačka izgubila 29 000 km^2 i 3,6 milijuna stanovnika, a također i fortifikacije uz granicu s Njemačkom te veći dio industrijskih postrojenja. „Münchenski sporazum“, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 7. IX. 2022., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=42415
[297] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 283.
[298] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 366.
[299] Popović, *Istorija revolucija XX. veka,* 251.

počivaju u španjolskoj zemlji i svaki će ih se Španjolac sjećati s najdubljim ganućem.“ Zatim se obratila i dobrovoljcima: „Drugovi iz internacionalnih brigada. Politički razlozi, državni razlozi, dobrobiti one iste stvari zbog koje ste vi bezgraničnom plemenitošću ponudili svoju krv, šalju vas natrag, neke u vlastitu domovinu, a neke u prisilno izgnanstvo. Možete ići s ponosom. Vi ste povijest. Vi stre legenda. Vi ste herojski primjer solidarnosti i univerzalnosti demokracije. Mi vas nećemo zaboraviti, i kad se maslina mira opet razlista združena s lovorom pobjede španjolske republike – vratite se.“

Ispod velikih slika Negrína, Azañe i Staljina – masa je klicala. Bacalo se cvijeće. Od 10 000 još preostalih boraca interbrigadista, malo manje od polovice stalo je odlaziti kako brodom tako i vlakom u Francusku, kući, gdje god je to bilo.[300] Također, 14. listopada osnovana je komisija Lige naroda za kontrolu povlačenja dobrovoljaca, a dva dana kasnije kontrola je obišla sve bojišnice gdje je izvršila ispitivanja te saslušanja, a na kraju je utvrđeno da su svi internacionalci povučeni s borbenih linija, njih 12 673., od kojih je 6400 već napustilo Španjolsku, dok su ostali čekali da se obave formalnosti za evakuaciju.[301] Međunarodna komisija koja je nadzirala povlačenje stranih dragovoljaca bila je očito šokirana kasnije kada je pronašla oko 400 pripadnika Internacionalnih brigada u zatvorima u i oko Barcelone, uključujući Montjuich i zatvor 'Carlos Marx'. Pukovnik Ribbing, švedski član komisije, izvijestio je: „Što se tiče međunarodnih volontera, oni su ponekad bili osuđivani zbog čistih sitnica, ponekad zbog definitivnog i ozbiljno nedisciplniranog ponašanja. Mnogi su izjavili da su optuženi za špijunažu ili sabotažu.“[302] Komisiju Lige naroda su vodili finski general Bruno Jalander, britanski brigadir A. L. M. Molesworth i francuski pukovnik E. Homo. Do sredine siječnja 1939. Španjolsku je napustilo 4640 ljudi iz 29 nacija. Od njih 2 141 Francuza, 407 Britanaca, 347 Belgijaca, 285 Poljaka, 182 Švođana, 194 Talijana, 80 Švicaraca i 54 Amerikanca. Ostalo je još 6 000 Nijemaca, Jugoslavena, Čeha i Mađara , koji su znali da u domovini neće biti lijepo primljeni.[303] Po cijeloj zemlji osnovani su zarobljenički logori. Uključujući privremene i tranzitne logore, bilo ih je 190, u kojima je bilo između 367 000 i pola milijuna zatvorenika. Određeni 'posebni' kampovi održavani su, poput onih u Miranda de Ebro i San Pedro de Cardena, za strane borce u Internacionalniim brigadama. Neki od tih zatvorenika poslani su da obnove Belchite – „Uništili ste Belchite i ponovno ćete

[300] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 284-285.
[301] Popović, *Istorija revolucija XX. veka*, 252.
[302] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 366.
[303] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 284-285.

ga izgraditi“, rečeno im je.[304] Republikanski vojnici i civili koji su prešli granicu iz Katalonije u Francusku u veljači 1939. odmah su uhićeni od vlasti te poslani u „logore za interniranje“ u kojima je bio nedostatak sanitarnih uvjeta i skloništa već uzrokovao pustoš među zatvorenicima koji su bili oslabljeni ratnom oskudicom.[305] Ostali kampovi na jugu bili su slični, ali su se otvarali i novi . U travnju su Baski, avijatičari i pripadnici Internacionalnih brigada prebačeni u Gurs. Barcares je bio malo bolji, jer su ljudi koji su tamo poslani izrazili spremnost da ih se vrati u Španjolsku. Mnogo manji Bram, blizu Carcassonea, bio je jedan od rijetkih koji su bili dobri. Imao je čak i sanatorij od 80 kreveta.[306]

---

[304] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 404-405.
[305] Graham, *The Spanish Civil War, A Very Short Introduction,* 115-117.
[306] Beevor, *The battle for Spain: The Spanish Civil War*, 405.

10. Dobrovoljci nakon rata

Po završetku rata u Španjolskoj dobrovoljce je čekala neizvjesna budućnost. Neki su se vratili u svoje domovine, dok ostali koji se nisu mogli vratiti u svoje zemlje, bili su zatvoreni u francuskim logorima. Njemački i talijanski borci su iz francuskih logora odvedeni u njemačke i talijanske koncentracijske logore.[307] Od jugoslavenskih dobrovoljaca, njih 24 su postali generali u JNA, većinom jer su se istaknuli u partizanskom ratu na čelu s Titom.[308] Krajem 40-tih godina svi komunisti istočne Europe koji su se borili u Španjolskoj postali su predmetom Staljinovih sumnji. Tadašnji ministar vanjskih poslova Mađarske László Rajk, koji je bio komesar bataljuna „Rákosi“ XIII. Internacionalne brigade, na suđenju 1949. je „priznao“ da je otišao u Španjolsku na račun Horthyjeve policije s „dvjema zadaćama“. Prva je bila da otkrije imena boraca bataljuna „Rákosi“, te da oslabi njihovu borbenu sposobnost. Također navodi da je u bataljunu „Rákosi“ širio trockističku propagandu. Nakon Rajkova smaknuća, mnogi su veterani Španjolskog građanskog rata uhićeni, a neki i strijeljani u Istočnoj Europi. Poslije Staljinove smrti 1953. „dobrovoljci slobode“ su rehabilitirani, a oni koji su još bili živi, pušteni su iz zatvora. Neki su se našli na važnim položajima. Mehmed Shehu (XII. Internacionalna brigada) bio je premijer albanske vlade, a Enver Hoxa, albanski komunistički vođa nakon Drugog svjetskog rata, također je bio španjolski veteran. Rajko Damjanov je bio potpredsjednik Bugarske, Jozef Pavel, posljednji zapovjednik bataljuna „Dimitrov“ bio je 1968. ministar unutarnjih poslova Čehoslovačke. Pál Maleter, koji se borio pod Lukacsom, bio je mađarski ministar obrane 1956., a kojeg je Hruščov dao smaknuti.[309] Posebno je teško bilo za Poljake koji su doživjeli kolaps svoje zemlje u samo pet tjedana. Njemačka je anektirala ili preuzela kontrolu nad većim dijelom zapadne Poljske, dok je Sovjetski Savez uzeo istočne dijelove. Staljin je nastavio s napadom na Finsku u studenom te još anektirao i Estoniju, Latviju, Litvu i dijelove Rumunjske sljedećeg lipnja. Kao rezultat toga, neki brigadiri našli su se u borbi protiv istih savjetnika Crvene armije koji su bili na njihovoj strani prije samo godinu ili malo više.[310] General Walter (Świerczewski) bio je poljski ministar obrane od 1945. do 1947. kada su ga ubili ukrajinski nacionalisti. Ernő Gerő koji je imao brojne pseudonime te je rukovodio katalonskim komunistima, postao je zamjenik

---

[307] Begović, „Internacionalne brigade“, 214.
[308] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 356.
[309] Isto, 356.
[310] Giles Tremlett, *The International Brigades: Fascism, Freedom and the Spanish Civil War* (London: Bloomsbury Publishing Plc, 2020), elektronska verzija knjige koja nije numerirana [499.].

mađarskog premijera i Hruščovljeva karika u mađarskoj revoluciji. Ferenc Münnich, koji je također bio komesar bataljuna „Rákosi“ bio je mađarski predsjednik. Togliatti i Longo (koji je vodio partizane u sjevernoj Italiji 1943.-44.) dugo su bili na čelu KP Italije, a Giuseppe di Vittorio je sve do smrti 1958. bio generalni sekretar Talijanske generalne konferencije rada. Nenni, vođa talijanskih socijalista, bio je podpredsjednik Italije.[311] Nigdje brigadiri nisu bili toliko jaki kao u Istočnoj Njemačkoj. Stotine njemačkih veterana naposljetku su se popeli do viših funkcija, a najmanje šestoro ih je postalo ministrima u vladi. Zloglasno *Ministarstvo za državnu sigurnost* (Stasi)[312] osnovao je Wilhelm Zaisser (poznatiji kao general Gómez) uz pomoć brigadira Karla Heinza Hoffmanna. Snage Stasijeve „Narodne policije“ od 85 000 pripadnika i njihovu mrežu od 175 000 doušnika vodili su veterani brigada sve do četiri godine uoči pada Berlinskog zida 1989. godine.[313] Hans Kahle umro je kao šef policije u Mecklenburgu 1952., a Franz Dahlem je bio žrtva čistke 1953. nakon lipanjskog ustanka u Berlinu. Henrich Rau, načelnik štaba XII. Internacionalne brigade , bio je zamjenik premijera Istočne Njemačke. U francuskome pokretu otpora poginuli su brojni bivši brigadisti, pukovnik Dumont, Pierre George (pukovnik Fabien), pukovnik Putz, major Francois Bernard. Pukovnik Henri Rol-Tanguy – posljednji komesar bataljuna „Marseljeza“ XIV. Internacionalne brigade sudjelovao je u oslobođenju Pariza 1944.[314] U Drugom svjetskom ratu poginulo ih je oko 3000.[315] Od preživjelih Amerikanaca mnogi su se borili u Drugom svjetskom ratu. Ti su ljudi bili sumnjivi u očima američke administracije, ali im je dopušteno da odu u inozemstvo kad je rat odmakao. A poslije rata, u doba McCarthyja[316], svaka veza sa Španjolskim građanskim ratom smatrala se subverzivnom, za što je 1946. bio optužen i cijeli bataljun „Abraham Lincoln“, nakon njegovog posljednjeg zbora na kojem ga je pozdravio general Walter. Ta je skupina veterana sve do 60-tih godina bila proganjana.[317] Za vrijeme Vijetnamskog rata, veterani bataljuna „Lincoln“ pridružili su se prosvjedu marširajući iza vlastitih zastava, dobili su velike pohvale te su Internacionalne brigade ponovno postale vidljive u Sjedinjenim

---

[311] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 356.
[312] Ministerium für Staatssicherheit.
[313] Arnold Krammer, *The cult of the Spanish Civil War* (Sage, 2004), 535-538.
[314] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 356.
[315] Begović, „Internacionalne brigade“, 214.
[316] Makartizam je pojam koji je dobio ime po američkom senatoru Josephu Raymondu McCarthyju. Uz izraz se vežu političke istrage i progoni koji su početkom 1950-tih godina u SAD-u pokrenuti kako bi se onemogućile navodne komunističke subverzije. „Makartizam“ Hrvatska enciklopedija“, pristup ostvaren 13. VIII. 2022., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=38247
[317] Thomas, *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*, 357.

Državama. To nije spriječilo budućeg predsjednika Ronalda Reagana da tvrdi da su se borili „na pogrešnoj strani“.[318]

[318] Tremlett, *The International Brigades: Fascism, Freedom and the Spanish Civil War*, [511.]

11. Zaključak

U samim počecima Španjolskog građanskog rata dolazi do formiranja prvih četa koje su bili preteča Internacionalnim brigadama. Iako uloga Internacionalnih brigada u Španjolskoj nije bila ne zanemariva, one su najprije poslužile kao propagandno sredstvo Kominterne da se svijetu pokaže ujedinjenost u borbi protiv fašizma. Premda se uloga Kominterne i rada komunističkih partija pokušavala prikriti, bez njih bi bio nemoguć dolazak dobrovoljaca i formiranje Internacionalnih brigada. Postupak regrutiranja je također bio rigorozan jer su dobrovoljci bili podložni ispitivanjima od strane agenata NKVD-a te su im prilikom slanja u Španjolsku oduzimane putovnice čime su bili lišeni slobode. Dolazak u Pariz se vodio tajnim kanalima, a posebno je bio težak za dobrovoljce iz Istočne Europe gdje su na vlasti bili represivniji režimi. Unatoč tome što je velik broj boraca u početku pristizao u Španjolsku, radilo se većinom o ljudima koji nisu imali osnovnu vojnu obuku te je bilo potrebno uložiti mnogo vremena i sredstava (kojih međutim nije niti bilo) da ih se osposobi. Kao što je bio problem i kod drugih frakcija na republikanskoj strani, nije bilo dovoljno dostupnog oružja, a zbog međusobnih sukoba (KP, POUM, anarhisti) pobjeda nad homogenijim nacionalističkim snagama se činila nemogućom. Internacionalne brigade su raspolagale s malim količinama oružja u početku, a kasnije pretežito sa sovjetskim naoružanjem također u manjim količinama, no čak i u takvom stanju su bile opremljene bolje nego veći dio španjolskih jedinica. No, brzi razvoj događaja tijekom listopada i studenoga 1936. natjerao je brigadiste da se odmah uključe u sukob. Najčešće su sudjelovali kao udarne čete te su prvi kretali u napad, što je izazvalo velike gubitke među brigadistima, a samim time je dolazilo i do pada morala. Boravak brigadista u Španjolskoj je bio obilježen i brojnim likvidacijama od strane službi, čime su se čistke iz Sovjetskog Saveza prenijele i na Španjolsku. Nesumnjivo je da su dobrovoljci za vrijeme bitaka iskazivali veliku hrabrost i požrtvovnost, no to ponekad nije bilo dovoljno protiv bolje naoružanog i spremnijeg protivnika. S vremenom sve više nestaje interes za pristupanje u Internacionalne brigade te Španjolci postupno preuzimaju vodeću ulogu sve dok nije došlo do raspuštanja brigada odlukom predsjednika Negrína. Brigadisti su se posebno iskazali za vrijeme Drugog svjetskog rata, gdje ih je velik broj služio u francuskome pokretu otpora te u Narodnooslobodilačkom pokretu u Jugoslaviji. I nakon Drugog svjetskog rata brojni su bivši brigadisti zauzimali vodeće položaje u zemljama Istočne Europe, što dokazuje da su za vrijeme boravka u Španjolskoj stvorene i jake političke veze u kojima su samo najpodobniji opstali i napredovali.

12. Popis literature

1. Beevor, Anthony. *The battle for Spain: The Spanish Civil War 1936-1939*. Penguin Group, 2007.
2. Begović, Vlajko. „Internacionalne brigade“ u *Španija : 1936-1939 : zbornik sećanja jugoslavenskih dobrovoljaca u Španskom ratu*, ur. Čedo Kapor, 137-218., Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1971.
3. Begović, Vlajko. „KPJ i rat u Španiji“ *u Španija : 1936-1939 : zbornik sećanja jugoslavenskih dobrovoljaca u Španskom ratu*, ur. Čedo Kapor, Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1971.
4. Bell, P.M.H. *The Origins of the Second World War in Europe*. New York: Routledge, 2013.
5. Bowen, Wayne H. i Alvarez, José E. *A Military history of modern Spain: From the Napoleonic era to the International War on terror*. London: Praeger Security International, 2007.
6. Bolloten, Burnett. *The Spanish Civil War: Revolution and counterrevolution*. The University of North Carolina Press, 1991.
7. Bradley Ken i Chappel, Mike. *International brigade in Spain*. Osprey, 1994.
8. Braue Pierre i Temime, Emile. *The revolution and civil war in Spain*. Chicago: Haymarket Books, 2008.
9. Browder Earl i Lawrence, Bill. *Next steps to win the war in Spain*, New York: Workers library publishers inc., 1938.
10. Colodny, Robert G. *The struggle for Madrid: The Central Epic of the Spanish Conflict 1936-1937*, London i New York: Routledge, 2017.
11. Graham, Helen. *The Spanish Civil War, A Very Short Introduction*. Oxford university press, 2005.
12. Haldane, Charlotte. *Truth will out.* New York: The Vanguard press, inc, 1949.
13. Haycock, Boyd. *I am Spain: The Spanish Civil War and the men and women who went to fight Fascism*. Old Street Publishing Ltd, 2012.
14. Hooton, E. R. *Spain in arms: A millitary History of the Spanish Civil War 1936-1939*. SAD i Velika Britanija: Casemate publishers, 2019.
15. Koprivnica-Oršić, Stanislava. „Jugoslavenski dobrovoljci u jedinicama španjolske republikanske vojske 1936-1939.“ *Časopis za suvremenu povijest* 19 (1987), 1-26.
16. Krivitsky, W. G. *I was Stalin's agent.* London: The right book club, 1940.
17. Krammer, Arnold. *The cult of the Spanish Civil War.* Sage, 2004.

18. Lannon, Frances. *The Spanish Civil War*. Velika Britanija: Osprey Publishing, 2002.
19. Last, Jef. *The Spanish Tragedy.* London i New York: Routledge. 2010.
20. Longo, Luigi. *Internacionalne brigade u Španjolskoj*. Zagreb: Epoha, 1967.
21. Lovrenčić, Rene. *Nemirni mir : svijet 1918.-1939*. Zagreb : Mala zvona, 2011.
22. Matković, Blanka. „Svjedočanstva o Dalmatincima u Španjolskom građanskom ratu." *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 54, (2012), 273-303.
23. Neuberg, A. *Armed Insurrection.* New Left Review, 1970.
24. Nettlau, Max. *Povijest anarhizma,* Zagreb: DAF, 2000.
25. Nikolić, Radivoj. „Španski građanski rat", u *Španija : 1936-1939 : zbornik sećanja jugoslavenskih dobrovoljaca u Španskom ratu* ur. Čedo Kapor, 35-136., Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1971.
26. Ogorec, Marinko, *Ratovi 20. stoljeća.* Rijeka: Otokar Keršovani, 2011.
27. Pavlaković, Vjeran i Lopez Badell, Oriol. *Jugoslavenski dobrovoljci u Španjolskom građanskom ratu: Povijest i kultura sjećanja*, European Observatory on Memories of the University of Barcelona Solidarity Foundation, 2020.
28. Pejić, Luka. *Historija klasičnog anarhizma u Hrvatskoj — Fragmenti subverzije.* Zagreb: DAF, 2016.
29. Pešić, Savo. *Španjolski građanski rat i KPJ.* Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1990.
30. Popović, Vera. *Istorija revolucija XX. veka*. Beograd: Komunist, 1970.
31. Preston, Paul. *The Spanish Holocaust: Inquisition and Extermination in Twentieth-Century Spain*. London: HarperPress, 2012.
32. Preston, Paul. *The Spanish Civil War: Reaction, Revolution, and Revenge.* London: Harper Perennial. 2006.
33. Richardson, R. Dan. *Comintern army: The International Brigades and the Spanish Civil War*. Kentucky: The University of Kentucky, 1982.
34. Swain, Geoffrey. *Tito: A Biography*, London: I.B.Tauris, 2011.
35. Thomas, Hugh. *Španjolski građanski rat – Prvi svezak*. Rijeka, Otokar Kerševoni, 1980.
36. Thomas, Hugh. *Španjolski građanski rat – Drugi svezak*. Rijeka, Otokar Kerševoni, 1980.
37. Tremlett, Giles. *The International Brigades: Fascism, Freedom and the Spanish Civil War*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2020.

Internetski izvori

1. Dedijer, Vladimir. „Tito speaks: part II“. *Life* (1952), br: 32: 61-78. Pristup ostvaren 14. VIII. 2022. https://books.google.hr/books?id=V1YEAAAAMBAJ&hl=hr&source=gbs_all_issues_r&cad=1.
2. „Dolores Ibárruri“, Encyclopaedia Britannica, pristup ostvaren 7. IX. 2022., https://www.britannica.com/biography/Dolores-Ibarruri.
3. „Internacionala“ Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 6. IX 2022., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=27642.
4. „Lav Trocki“, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 9. IX. 2022., https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62394.
5. „Makartizam“ Hrvatska enciklopedija“, pristup ostvaren 13. VIII. 2022., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=38247.
6. „Münchenski sporazum“, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 7. IX. 2022., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=42415.
7. „Savez komunista“, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 7. IX. 2022., https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=54740.
8. „Španjolska“, Hrvatska enciklopedija, pristup ostvaren 2. VIII 2022., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59817.